

**ДОНИШГОҲИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ЗАБОНҲОИ ХОРИЧИИ
ТОҶИКИСТОН БА НОМИ СОТИМ УЛУҒЗОДА**

Бо ҳуқуқи дастнавис

ТДУ 809.155.0+803.0:39
ВБД 81.2 (2 тоҷик) +81.2 олм.
С-41

ҚАЮМОВА САФАРМО ҚУМЪАХОНОВА

**ТАҲЛИЛИ ЛУҒАВӢ-МАӢНОИИ ВОЖАГОНИ СОӢАИ
БОӢДОРӢ ДАР ЗАБОНҲОИ ТОҶИКӢ ВА ОЛМОНӢ АЗ
НИГОӢИ ЗАБОНШИНОСИИ ФАРӢАНГӢ
(дар мисоли дарахтони мевадор, бемева ва гулҳо)**

АВТОРЕФЕРАТИ

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади
илмҳои филологӣ аз рӯи ихтисоси 10.02.20. –
Забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, қиёсӣ ва муқоисавӣ

ДУШАНБЕ – 2025

Диссертатсия дар кафедраи забоншиносии муқоисавӣ ва назарияи тарҷумаи Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода омода шудааст.

Рохбари илмӣ:

Абдуллоева Гулрухср Зиёдуллоевна - доктори илмҳои филологӣ, дотсенти кафедраи забоншиносии Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода

Муқарризони расмӣ:

Мухторов Зайниддин Мухторович – доктори илмҳои филологӣ, ректори Филиали Донишқадаи рушди менеҷменти Сингапур дар шаҳри Душанбе

Бобоева Мадина Маруфовна – номзади илмҳои филологӣ, муаллими калони кафедраи забонҳои Донишгоҳи техникаи Тоҷикистон ба номи академик М. С. Осимӣ

Муассисаи пешбар: Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айний

Ҳимояи диссертатсия санаи 13 сентябри соли 2025, соати 15:30 дар ҷаълаи Шурои диссертатсионӣ 6D.KOA-036 назди Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода (нишонӣ : 734019, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Ф. Муҳаммадиев 17/6, маҷлиси Шурои олимони; ё-маил: laylo.hasanov@mail.kg; тел.: (+992) 904156317) баргузор мегардад.

Бо диссертатсия дар китобхонаи илмӣ Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода ва тавассути сомонаи www.diz.tj шинос шудан мумкин аст.

Автореферат санаи «___» _____ соли 2025 фиристода шуд.

**Котиби илмӣ Шурои диссертатсионӣ ,
номзади илми филология,
дотсент**

Ҳасанова Ш.Р.

Муқаддима

Мубрамии мавзуи таҳқиқ. Дар замони ҳозира дар алоқамандӣ бо илми лингвистика як зумра илмҳои дигар пайдо шудаанд, ки яке аз онҳо забоншиносии фарҳангӣ бо истилоҳи дигар “лингвокултурология” маҳсуб меёбад. Танҳо пас аз Истиқлолият дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои рушди илми забоншиносии тоҷик ва самтҳои он шароити мусоид фароҳам оварда шуд [3, с. 3].

Маҳз, пас аз ба даст овардани истиқлоли давлатӣ дар илми забоншиносии тоҷик низ ба забоншиносии фарҳангӣ муҳаққиқон диққати махсус доданд, зеро маърифату таффаури тоҷикон аз дигар миллатҳо ба кулӣ фарқ намуда, хусусиятҳои хоси худро доро мебошад. Забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ низ чун ҷузъи фарҳангу маърифати халқ ба ҳисоб рафта, дорои сарчашмаҳои муҳталифи инкишоф ва нумуи худ буда, ошкорсозии раванди инкишофи таркиби калимаҳои онҳо бе пажӯҳиши маърифату тамаддун, расму оин ва суннатҳои мардумӣ ғайриимкон аст.

Чӣ хеле ки маълум аст, дар фарҷоми садаи XX муҳаққиқон ба омӯзиши забон ва фарҳангу маданияти қавмҳо жарфтару амиқтар назар афканданд, ки ин раванд дар умум ба худ номи «лингвокултурология»-ро касб намуд. Лингвокултурология (забоншиносии фарҳангӣ) - як самти лингвистика, пеш аз ҳама, махсусиятҳо ва алоқаи маърифату фарҳанги мардумӣ ва забонро, ки дар умум майдони маъноиро ташкил медиҳанд, мавриди омӯзишу баррасӣ қарор медиҳад.

Таҳлилу таҳқиқи ҷанбаҳои лингвокултурологии забони тоҷикӣ ва ошкор намудани фарқияту умумияти онҳо бо забонҳои ӯӯӯӯдигар, аз он ҷумла бо забони олмонӣ, ки решаи амиқи ориёиро соҳибанд, вақтҳои охир ба яке аз проблемаҳои ҳалталаб дар байни муҳаққиқону донишмандон мубаддал гашта истодааст. Дар илми забоншиносии ватанӣ низ ба монанди дигар давлатҳои тараққиқарда ба ин ҷиҳат бо нигоҳи махсус нигариста, таҳқиқотҳои илмӣ мушаххасро олимону муҳаққиқон ба анҷом расонида истодаанд. Ин ҷиҳати қор аз инкишофёбии алоқаҳои байнизабонӣ ва байнифарҳангии мардуми тоҷик бо халқи олмонитабор шаҳодат медиҳад. Аз ин лиҳоз, дар рафти пажӯҳиш ва муқоисаи забонҳо, аз ҷумла, забони тоҷикӣ бо забони олмонӣ, ки яке аз халқиятҳои қадимаи ориёитабор ба ҳисоб мераванд аз ҷиҳати забоншиносии фарҳангӣ бояд ба тасвири ҷаҳони забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ, марзи маъноӣ, хусусиятҳои умумӣ ва фарқкунандаи забонҳои муқоисашаванда ва он осори фарҳангӣ, ки ба инкишоф ва рушди забонҳои муқоисашаванда замина гузоштаанд, аҳаммияти хоса дода шавад.

Яке аз масъалаҳои забоншиносии фарҳангӣ ин таҳқиқи забон дар ҷаҳолияти ҳаёти одамон ҳамчун интиқолдиҳандаи фарҳангу тамаддуни муайян ва муқоисаву муқобилгузори он бо намояндагони як гурӯҳи этникии мушаххас, дорандаи шууру тафаккури этникӣ ва бо дигар ҷамъиятҳои лингвофарҳангӣ ба ҳисоб меравад [13, с. 50].

Боиси зикр аст, ки вақтҳои охир муқоиса ва омӯзиши забони тоҷикӣ бо забони олмонӣ аз диди назариявӣ ва лингвофарҳангӣ яке аз проблемаҳои мубрам ва актуалии соҳаи забоншиносӣ маҳсуб меёбад. Ин раванд аз нигоҳи

мо аз инкишофёбӣ ва рушди алоқаҳои забонӣ ва байнифарҳангӣ, зарурияти ба назар гирифтани хусусиятҳои асосие, ки хоси рафтор ва муоширати қавму қабилаҳои гуногун, муҳиммияти ошкор ва ифодаи дақиқи арзишҳои фарҳангӣ, махсусан, забоне, ки асоси муносибат ва алоқаи байни одамонро ташкил менамояд, бармеояд. Ҳар як вориси забон дар ин раванд ҳамчун предмети омӯзиши илми лингвистика ва инчунин, ҳамчун як образи ҳулосақунандаи вориси арзишҳои маърифатии забонӣ ва ғайрияти муошират, донишҳои амиқу дақиқ, суннату анъанаҳо ва муқаррароти муайяни рафтор махсуб меёбанд.

Ин масъаларо ба инобат гирифта, актуаливу мубрам будан ва мавриди таҳқиқ ва пажӯҳиши системанок қарор додани калимаҳои ифодақунандаи соҳаи боғдориро дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ ба таври зерин метавон арзёбӣ кард:

1. То ин ҷониб мавзуи мазкур дар илми забоншиносии ватанӣ ҳамаҷониба таҳлилу таҳқиқ нашудааст. Аз ин лиҳоз, пажӯҳиши амиқи он шароит фароҳам меорад, ки маводди зиёди вобаста ба тарҷума ва тарҷумашиносӣ, назарияи забоншиносӣ, лингвофарҳангӣ, аз он ҷумла, назарияи лексикография ва лексикология ҳаллу ҷасл гардад.

2. Дар Тоҷикистон пас аз ба даст овардани Истиқлоли давлатӣ тамоми расму оин ва суннатҳои мардумии тоҷикон, аз он ҷумла, боғдориву боғпарварӣ аз нав зинда шуда истодаанд. Боғдорӣ, ки пешаи кӯҳани халқи тоҷик махсуб меёбад, вожаву истилоҳоти зиёдеро фарогир аст, ки дар даврони Шуравӣ дар лексикаи соҳаи боғдорӣ аз забони русӣ ва аврупоӣ вожагони зиёде дохил шуда, ҷойи он калимаву истилоҳоти худии меъёрзебе, ки дар дохили луғати забони тоҷикӣ мавҷуд буданд, гирифта тавонистанд. Аз нав зинда намудан ва мавриди истифода қарор додани он калимаву воҳидҳое, ки дар як муддати муайяни таърихӣ аз байн рафта дар мавриди ба истифодаи илмӣ ва амалӣ ворид намудан, маводди бисёре метавонад диҳад.

3. Як қисми зиёди вожаву истилоҳоти забонҳои муқоисашаванда фарогири калимаву истилоҳоти соҳаи боғдорӣ мебошанд. Аз ин лиҳоз, ошкор намудани мавқеи калимаҳое, ки ба намудҳои мухталифи соҳаи боғдорӣ мансубанд, омилҳои базухурии ин гурӯҳи калимаҳо дар мавриди ба риштаи пажӯҳиш кашидани робитаҳои таърихӣ забони тоҷикӣ бо забони олмонӣ, инчунин, забонҳои ҳешу бегона, ки яке аз забонҳои оилаи ҳиндуаврупоӣ махсуб меёбанд ва асари мутақобилаи забонҳо ба ҳамдигар, ки дар таърихи гузашта ба назар мерасанд, дар забоншиносии тоҷик то айнаи замон пажӯҳиши амиқи ҳудро ба даст наовардааст, хеле муҳим арзёбӣ мегардад.

4. Як қисми асосии калимаҳои ифодақунандаи мафҳумҳои боғдорӣ ҷуноне ки қайд намудем, вожаҳое махсуб меёбанд, ки дар эҷодиёти классикони тоҷик ва олмонӣ қорбаст гаштаанд. Мавриди истифода қарор додани ин гунаи вожаву истилоҳот аз таркиби забонҳои муқоисашаванда, возеҳу равшан кардани маънои лексикӣ ва сохту таркиби грамматикӣ онҳо, дар зидгузори ва муқоиса бо фарҳангҳо, луғатномаҳо, қобусномаҳо ва сарчашмаҳои илмиву эҷодиёти шоиру нависандагони классикӣ тоҷику олмонӣ муайян кардани баъзе дигаргунӣҳо дар маънӣ ва шакли грамматикӣ луғоти ифодақунандаи соҳаи

боғдорӣ, ки бо гузашти вақт зимни таъсири қонунҳои дохилии забони тоҷикӣ ва олмонӣ сар задааст, ба як системаи аниқ ворид намудани луғоти ин соҳа дар забони ҳозираи тоҷикӣ ва забони олмонӣ барои коршиносони соҳаи забоншиносӣ ва лингвокултурология муҳим буда, инчунин, ба ворисони забон ёрӣ медиҳанд.

5. Калимаву истилоҳоти ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ бештар аз калимаҳои умумиистеъмоли ва калимаҳои халқӣ зухур кардаанд. Пажуҳиши ҳамаҷонибаи вожагони ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ дар дохили забонҳои муқоисашаванда ва инчунин, дар лаҳҷаю шеваҳои гуногуни забони тоҷикӣ ва олмонӣ, инчунин, муайян намудани мавқеи корбасти ин навъи вожагон, то андозае имконияти тақмили лексикография ва истилоҳотсозии забони меъёрии тоҷикӣ ва олмониро аз ҳисоби унсурҳои ягонаи забонҳои мазкур таъмин месозад.

6. Фарқияти услубӣ дар қабатҳои лексикӣ-семантикии вожагони ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ зиёдтар ба назар мерасад. Аз ин лиҳоз, пажуҳиши синонимҳо, антонимҳо, омонимҳо, полисимия ва вариантҳо, ки дар дохили вожагони соҳаи боғдорӣ зиёданд, барои муқаммал намудани ҷиҳатҳои услубии забони ҳозираи тоҷикӣ ва забони олмонӣ хеле мубраму зарурӣ маҳсуб меёбад.

Дарачаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Омӯзиши калимаву истилоҳоти соҳавӣ аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ барвақт диққати муҳаққиқону донишмандони гуногунро ба худ ҷалб намуда буд. Боиси зикр аст, ки ин мавзӯ аз тарафи забоншиносони зиёде мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Мо дар раванди пажуҳиш, аслан, ба қорҳои олимону донишмандоне, ки ҷанбаҳои забонӣ, таърихӣ, этнографӣ, фолклории калимаву истилоҳоти соҳавӣ, махсусан, соҳаи боғдорӣ мардуми тоҷикро таҳқиқ намудаанд, таъя кардем.

Таҳқиқи масъалаҳои гуногуни урфу одат ва суннату анъанаҳои мардуми тоҷик дар охири асри XIX ва ибтидои асри XX аз ҷониби муҳаққиқони рус оғоз гардида буд. Гарчанде ин асарҳо бештар хусусияти таърихиву этнографӣ дошта бошанд ҳам, аммо барои омӯختани ҷанбаҳои забоншиносии мавзуи мазкур асос гузоштанд.

Дар ин давра имконият фароҳам оварда шуд, ки муҳаққиқони рус бо урфу одат ва расму оини мардуми тоҷик, аз ҷумла, суннату анъанаҳои соҳаи боғдорӣ аз наздик шинос шаванд. Ин буд, ки тоҷикшиноси машҳури рус М. С. Андреев асареро таҳти унвони «Тоҷикони водии Хуф» [5, с.251], пешкаши аҳли илм намудааст, ки дар он урфу одати боғдорӣ мардуми тоҷикро ба риштаи таҳқиқ кашидааст. Дар баррасии масъалаҳои китоби мазкур дигар забоншиносон ҳам бетараф набуда, асару мақолаҳои ҷолиби худро пешниҳод намудаанд. Муҳаққиқи дигар А. Зоҳидов дар мақолаи «Оид ба истилоҳоти боғдорӣ ва тоқпарварии тоҷикони Самарқанд» хусусиятҳои лаҳҷавии гурӯҳи калимаҳо ва истилоҳотро дар ғӯйишҳои мардуми Самарқанд нишон додааст [10, с. 199-203].

Инчунин, масъалаи баромади вожаҳои марбут ба боғдорӣ диққати муҳаққиқону донишмандони ин соҳаро ба худ ҷалб намуда буд. Дар соли 1977 донишманди рус И.М. Оранский мақолаеро таҳти унвони «Оё алоқаи

этимологӣ байни калимаи русии “берёза” ва тоҷикии бурс “арча” вучуд дорад»[15, с. 138-140]- ро нашр намуда, решаи баромади ин вожаҳоро нишон дода тавонистааст.

Ин гурӯҳи калимаҳо дар ғӯйиши мардуми тоҷик низ як қабати махсусро ташкил медиҳанд. Монографияи муҳаққиқи тоҷик Р.И.Сангинова бо номи «Лексикаи лаҳҷаи Конибодом», ғасли алоҳидаеро ба таҳлилу таҳқиқи соҳаи боғдорӣ бахшидааст [20, с.74-81] .

Чӣ тавре ки маълум аст, баррасии ин мавзӯ дар забони тоҷикӣ бештар дар доираи лаҳҷаву шеваҳо ба роҳ монда шудааст. Гурӯҳбандии ин навъи калимаву истилоҳот дар лаҳҷаву шеваҳои забони тоҷикӣ яке аз масъалаҳои мубрами илми забоншиносии тоҷик ба ҳисоб меравад. Аз ин хотир баррасии он дар доираи лаҳҷаву шеваҳои забони тоҷикӣ пурра ба роҳ монда шудааст. Чунончи, муҳаққиқи дигари тоҷик Г. Абдуллоева дар мақолаи «Вожаҳои марбут ба соҳаи зироаткорӣ ва боғдорӣ дар лаҳҷаи Қаратоғ» [2, с. 80-85] хусусиятҳои хоси ин вожаҳоро дар доираи як ғӯйиши муайян нишон дода тавонистааст.

Махсусан, номгӯйи дарахтони мевадорро муҳаққиқон С.Р. Хоркашов ва С. Юсупова дар мақолаи «Истилоҳоти марбут ба дарахтони мевадор дар шеваи ҷанубӣ ва ҷанубу шарқии забони тоҷикӣ» нишон додаанд [22, с. 57-60].

Таҳлилу таҳқиқи луғати забони тоҷикӣ аз ҷиҳати забоншиносии фарҳангӣ бештар ҳангоми пажӯишу омӯзиши вожаҳои бемуодил дар забонҳои муқоисашаванда сурат гирифтааст, ки дар бобати калимаву истилоҳоти бемуодили соҳаи боғдорӣ низ қайду ишораҳо ба мушоҳида мерасанд. Ин аст, ки профессор М. Нағзибекова калимаҳои бемуодилро дар тарҷумаҳои забони русӣ аз рӯйи асарҳои бадеии тоҷикӣ омӯхта [14, с. 98-102], роҳҳои асосии тарҷумаи онҳоро ба забони русӣ нишон додааст.

Инчунин, профессор Ф.Турсунов дар рисолаи доктории хеш ҳангоми таҳлили луғати бемуодил дар ҷанбаҳои забоншиносии фарҳангӣ ва тарҷумавӣ (аз рӯйи маводди забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ) ба лексикаи миллии мардуми тоҷик [21, с. 92-109], диққати махсус дода, онҳоро ҳамчун калимаҳои бемуодил баррасӣ кардааст, восиаҳои интиқоли онҳоро ба забони англисӣ бозгӯ намудааст.

Дар мақолаи муҳаққиқи дигари тоҷик Д. Шарифов ҳангоми таҳлили реалияҳои этнографӣ дар таснифоти умумии реалияҳои забон бештар ба калимаҳои бемуодили забони тоҷикӣ диққати махсус дода шуда, [23, с.110-113] роҷеъ ба лексикаҳои соҳаи боғдорӣ низ маълумотҳо оварда шудаанд. Инчунин, хусусиятҳои ҳар яке аз ин калимаҳо муайян карда шудааст.

Муҳаққиқи дигари тоҷик З. Самиев дар мақолаи «Дараҷаи омӯзиши истилоҳот ва истилоҳшиносӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ» [19, с. 131-135] роҷеъ ба хусусиятҳои хоси забони тоҷикӣ ва олмонӣ назари хешро баён кардааст.

Ҷанбаҳои забоншиносии фарҳангии ин гурӯҳи калимаҳо дар мақолаи Г.У. Аҳмедова «Инъикоси арзишҳои милли- фарҳангии мардуми олмонӣ» (дар асоси маводди зарбулмасалу мақолҳои олмонӣ) дар зарбулмасалу

мақолҳое, ки аксарияти онҳо дар асоси калимаҳои соҳаи боғдорӣ ба зухур омадаанд, мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд [6, с.121-126].

Пажуҳиши вожагони соҳаи боғдорӣ ва хусусиятҳои забоншиносии фарҳангии онҳо дар забоншиносии тоҷик дар асоси ғӯйишҳо ва асарҳои муайян сурат гирифтааст. Муҳаққиқи номи рустаниҳо дар лаҳҷаи ноҳияи Айнӣ Гулова М.Н. диққати худро ба пажуҳиши дарахтони мевадор равона сохта, дар робита ба ин масъала мақолаҳоеро бо номҳои «Калимаҳои ифодакунандаи номи дарахтони мевадор дар лаҳҷаҳои ноҳияи Айнӣ» [9, с. 60-71] ва «Вожаҳои алоқаманд бо дарахтони мевадор дар лаҳҷаҳои ноҳияи Айнӣ» [8, с.229-223], инчунин, дар диссертатсия таҳти унвони «Калимаҳои ифодакунандаи номи дарахтони мевадор дар лаҳҷаҳои ноҳияи Айнӣ» [9, с.180] мавриди омӯзишу баррасӣ қарор гирифтаанд.

Муҳаққиқи вожагони соҳаи маишии лаҳҷаҳои водии Ҳисор Г.З. Абдуллоева дар мақолаи «Чанбаҳои этнолингвистии луғати соҳаи боғдорӣ дар лаҳҷаҳои водии Ҳисор» [4, с.32-37] бештар ба калимаву истилоҳоти соҳаи боғдорие, ки дар асоси урфу одат ва суннату анъанаҳои мардуми тоҷик ба миён омадаанд, диққати махсус додааст.

Инчунин, асарҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Тоҷикон дар оинаи таърих», «Аз Ориён то Сомониён» [17, с. 98, 18, с. 33] ва «Забони миллат - ҳастии миллат» ҳамчун заминаи методологии таҳқиқоти мо қарор гирифтаанд [16, с. 5, 6, 7].

Таҳқиқоти аввалини таърихӣ этнографияи вожаҳои ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ дар вобастагӣ бо суннату анъанаҳои мардуми тоҷик, аз тарафи олимони хориҷӣ низ чун Worresch Anton [41, с.93-98], J.Töpfer [38, с.119-120], Stanislaus Basiorek [36, с.115-120], E. Seib [35, с.145-178], Gräfe Iris Barbara, [29, с.146], Weber-Kellermen [40, с.150], Segalen Martine [34, с.17-29], Walth Richard [1990, с.283], Stökl Ernst [37, с.153-170] Marius Reiser [32, с.451-463], Stökl Alexander Demandt [37, с.1-18], Elena Schischkina [33, с. 320] ва дигарон ба сомон расонида шудааст.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоихаҳо), мавзӯҳои илмӣ. Диссертатсия дар доираи мавзуи илмӣ кафедраи забоншиносии муқоисавӣ ва назарияи тарҷумаи Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода дар мавзуи “Таҳлили луғавӣ–маъноии вожагони соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ (дар мисоли дарахтони мевадор, бемева ва гулҳо)” иҷро шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот. Ҳадафи таҳқиқоти мазкурро таҳлили луғавӣ – маъноии вожагони соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ ташкил медиҳад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Вобаста ба ҳадафи таҳқиқ вазифаҳои онро ба таври зерин метавон номбар кард:

- чамъ намудан ва ба як системаи муайян дохил намудани вожаву истилоҳоти ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ дар забонҳои муқоисашаванда;

- ошкор намудани чихатҳои фарқкунандаи калимаҳои ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ;
- тақсимбандии вожаҳои аслии забон ва вожаҳои иқтибосии соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ;
- ошкор намудани манбаъҳои пайдоишу рушди вожаву истилоҳоти соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ;
- пажӯҳиши асосҳои лингвофарҳангии вожаву истилоҳоти соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ;
- таснифоти семантикии луғоти соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ;
- таҳқиқи қабатҳои луғавӣ-маъноии луғоти соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ дар иртибот бо ҷанбаҳои забоншиносии фарҳангии онҳо.

Объекти таҳқиқотро калимаву истилоҳоти марбут ба дарахтони мевадор, бемева ва гулҳо ташкил медиҳанд.

Мавзуи (предмет) таҳқиқро таҳлили луғавӣ — маъноии вожагони соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ ташкил медиҳанд.

Асосҳои назариявии таҳқиқотро осори илмӣ доир ба забоншиносӣ, забоншиносии фарҳангӣ, махсусан, доир ба вожагони ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ ташкил намудаанд. Ин чихати корро ба назар гирифта, дар диссертатсияи мазкур аз асару мақолаҳои олимон дар мисоли Л.К. Муллағалиева, А.М. Искоз, И. Москальская, Н.А. Крупнова, Н.А. Фирғалиева, Ж.К. Конакбаева, Л.Б. Молнова, С. Р. Хоркашов, С. Юсупова, Е.В. Бабаева, Ф.К. Баротов, М.Т. Бобоева, О. Қосимов, Н.Х. Маҷидова, Ф.М. Турсунов, С. Матробиён, Ш. Исмоилов, Н. Гадоев, Р. Сангинова, Г.З. Абдуллоева, Г.У. Аҳмедова, Г.Ф. Саъдиева, Ф.Б. Орипова, Д.М. Аззизода, М. Султонзода, Ф.Ҳ. Арабзода, Лузина Зафардухт, М.Н. Гулова ва дигарон ҳамчун асосҳои назариявӣ ва методологӣ мавриди истифода қарор дода шудаанд.

Сарчашмаҳои (маълумот) таҳқиқотро вожагони забони тоҷикӣ ва олмонӣ ташкил медиҳад. Луғатҳои дузабона, этимологӣ, фарҳангҳои тафсирий, фарҳангҳои ибораҳои халқӣ, луғати калимаҳои синонимӣ, омонимӣ, антонимии забонҳои тоҷикӣ-олмонӣ, русӣ-олмонӣ асоси ин таҳқиқро ташкил медиҳанд. Инчунин, дар мавридҳои лозимӣ аз эҷодиёти илмии донишмандону мутафаккирони тоҷик, аз ҷумла, аз асарҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ—Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ва мисолҳои мушаххас аз осори назмиву насрии адибони тоҷик ва олмонӣ, аз китобҳои муқаддаси Инҷил, Авесто ва Қуръон гирд оварда шудаанд.

Пойгоҳи таҳқиқотро пажӯҳиши илмии муҳаққиқони хориҷиву ватанӣ, калимаву истилоҳоти мушаххас аз забони боғпарварон, гулпарварон ва ворисони забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ ташкил медиҳанд.

Навгони илмӣ таҳқиқот дар он зоҳир мегардад, ки дар диссертатсия аввалин маротиба ҷанбаҳои лингвофарҳангии калимаву истилоҳоти соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ мавриди таҳқиқи монографияи илмӣ қарор гирифтаанд.

Дар диссертатсия, инчунин, бори нахуст дар бораи лексикаи соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ дар қиёс ақоиди нав пешниҳод шудаанд, ки то ҳол аз мадди назари донишмандон дур мондаанд. Бори аввал тафовут ва якрангӣ дар шакл, маъно, сохт ва хусусиятҳои лексикиву дастурии ин навъи вожагон муайян карда шудаанд. Аваллин маротиба калимаҳои синонимӣ, антонимӣ, омонимӣ ва сермаъно дар вожагони ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ нишон дода шудаанд.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Муайян карда шудааст, ки мавзуи лексикаи ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ дар мақолаву асарҳои илмӣ забоншиносон ва муҳаққиқони тоҷику олмонизабон то андозае омӯхта шуда бошанд ҳам, аммо пажӯҳиши ҷанбаҳои забоншиносии фарҳангии он аз мадди назари муҳаққиқон дур мондааст. Ошкор карда шудааст, ки дар навиштаҷоти назмиву насри ниёғони тоҷик ва олмонӣ вожаву истилоҳоти ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ хеле зиёд қорбаст гардидаанд, ки имконияти фароҳи падидаҳои забоншиносиро барои таҳқиқотҳои лингвофарҳангӣ фароҳам месозад.

2. Дар эҷодиёти пешниҳоднамудаи шоиру нависандагони форсу тоҷик ва олмонӣ бисёртар калимаву истилоҳоти соҳаи боғдорӣ, ки бо урфу одат ва суннатҳои маросимҳои мавсимӣ, ба мисли, Наврӯз, Сада, Меҳргон ва Тиргон алоқамандӣ доранд, қорбаст гардидаанд. Дар қиёс бо ин раванд ошкор карда шуд, ки иддае аз вожаҳое, ки дар забони эҷодиёти классикон ба мушоҳида мерасанд, имрӯзҳо ба гурӯҳи вожаҳои кӯҳнашуда ва таърихӣ шомиланд. Таснифоти маъноиву луғавии калимаҳои соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ аз нигоҳи мавзӯӣ тақсимбандӣ шуда, дар ин асос хусусиятҳои фарқкунанда ва умумии ин навъи вожагон ошкор гардидаанд.

3. Аксарияти калимаҳои соҳаи боғдорӣ хусусияти синонимиро зоҳир менамоянд. Ин навъи вожаҳо дар мавридҳои лозимӣ яке дигареро иваз карда метавонанд ва ин вijaгии вожагони соҳаи боғдорӣ аз бойи мукамал будани забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ гувоҳӣ дода метавонанд. Нақши синонимҳо, антонимҳо, омонимҳо ва полисемия низ дар таркиби вожагони ифодакунандаи мафҳумҳои боғдорӣ муқаррарқардашуда исбот намуд, ки дар бештари ҳолатҳо ин гурӯҳи калимаҳо хусусиятҳои сермаъноиро дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ нишон медиҳанд.

4. Пажӯҳиши калимаву истилоҳоти ин соҳа муайян намуд, ки сарчашмаҳои рушду нумуи луғоти соҳаи боғдориро дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ муодилҳои шифоҳии забонҳои муқоисашаванда ва манбаҳои хаттии осори ниёғони забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ ташкил менамоянд. Лексикаи соҳаи боғдорӣ як қабати асосиро дар таркиби луғавии забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ ташкил дода метавонад. Пажӯҳиши ба анҷомрасонидашуда аз ин шаҳодат медиҳад.

Аҳаммияти назариявӣ таҳқиқот дар он зоҳир мегардад, ки натиҷаҳои пажӯҳиш дар таҳлилу таҳқиқи минбаъдаи омӯзиши ҷанбаҳои назариявӣ ва забоншиносии фарҳангии вожагони соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ бо роҳи таҳқиқи назариявӣ ва ҷамъбасти илмӣ, ки ин

масъала дар забоншиносии фарҳангӣ то айни замон ба сомон расонида нашудааст, аз ҷиҳати илмӣ ба мутахассисон метавонад, кумак расонад. Дар вожагони ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ вожаҳои марбут ба давраҳои аввали рушди забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ ҷо-ҷо маҳфуз мондаанд. Аз ин рӯ, баррасии ин навъи калимаву истилоҳот дар мавриди аниқ намудани як қатор масоили дастурӣ-таърихӣ аҳаммияти бузург касб менамояд.

Аҳаммияти амалии таҳқиқот дар он аст, ки аз ҳисоби калимаву истилоҳоти умумишавандаи луғоти ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ синонимҳо ва вариантҳои гуногун дар забонҳои гуногунсохтор ба вучуд меоянд ва ба ин васила таркиби луғавии ин забонҳо метавонад пурратар гарданд. Инчунин, барои ҳалли мушкилоти тарҷумаи вожагони соҳаи боғдорӣ аз забони тоҷикӣ ба забони олмонӣ метавонад, кумак расонад.

Натиҷаҳои таҳқиқот метавонад дар таълими назарияи забон ва забоншиносии фарҳангӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ва таҳсилоти миёнаи умумӣ, ҳангоми омӯзиши назария ва ҷиҳати лингофарҳангии лексикаи соҳаи боғдорӣ, таъсири он ба инкишофи забонҳои адабии тоҷикиву олмонӣ мавриди истифода қарор гиранд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Эътимоднокии ва боварибахш будани натиҷаҳои илмӣ дар диссертатсия бадастомада бо заминаи омӯзиши ҳамаҷонибаи шумораи зиёди манбаъҳои илмӣ, истифода аз маҷмуи методҳои умумии илмӣ ва соҳавӣ ва далелҳои аз калимаву истилоҳоти соҳаи боғдорӣ забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ ҷамъоваришуда муайян мегардад.

Мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯ ва муҳтавои диссертатсия ба таҳқиқи ҷанбаҳои назариявӣ ва лингофарҳангии лексикаи соҳаи боғдорӣ аз рӯи маводди забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ бахшида шудааст. Бинобар ин, диссертатсия ба ихтисоси илмӣ 10.02.20. – Забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, қиёсӣ ва муқоисавӣ мувофиқат мекунад.

Саҳми шахсии докталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Масъалаҳои асосии дар диссертатсия таҳқиқшаванда дар якҷоягӣ бо роҳбари илмӣ тарҳрезӣ шуда, муаллифи диссертатсия дар асоси забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ ҷанбаҳои назариявӣ ва забоншиносии фарҳангии вожагони соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ мустақилона мавриди омӯзиши ҳамаҷониба қарор додааст, натиҷаҳои асосии таҳқиқро дар диссертатсия ва мақолаҳое, ки аз ҷониби муаллиф ба таъъ расидаанд, инъикос намудааст.

Тасвир ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Муҳтавои диссертатсия дар шакли маърузаву гузоришҳои докталаби дараҷаи илмӣ дар конференсияҳои байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ аз қабili конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Забони миллат - бақои миллат» (Душанбе, 5-уми октябри соли 2023), конференсияи байналмилалии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Масъалаҳои мубрами забоншиносӣ, тарҷума ва методикаи таълими забонҳои хориҷӣ дар мактабҳои олии» (Душанбе, 11-уми март 2023), конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Масъалаҳои тарҷума ва тарҷумашиносии тоҷик: вазъият ва дурнамо» (Душанбе, 28 ноябри 2023),

конференсияи байналмилалӣ илмӣ- амалӣ дар мавзуи «Масъалаҳои мубрами забоншиносии муқоисавӣ забонҳои аврупоӣ ва омӯзиши он дар шароити муосир» (Душанбе, 25-уми январи 2024), конференсияи илмӣ амалии ҷумҳуриявӣ таҳти унвони «Забони тоҷикӣ дар арсаи паёмҳои нав» (Душанбе, 5-уми октябри 2024), конференсияи байналмилалӣ «Масъалаҳои мубрами забоншиносӣ, тарҷумашиносӣ ва усулҳои таълими забонҳои хориҷӣ дар замони муосир» (Душанбе, 24-уми октябри 2024), «Масъалаҳои мубрами тарҷумашиносӣ назария ва методҳои таҳқиқи «тарҷуманопазирӣ» (Душанбе, 24-уми декабри 2024) ва конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалии «Аҳамияти омӯзиши забонҳои романӣ – германӣ дар раванди ҷаҳонишавӣ ва вазъи омӯзиши онҳо дар Тоҷикистон» (Душанбе, 24-уми феввали 2025) ба таъб расидаанд, инъикос гардидааст.

Диссертатсия дар ҷаласаи муштараки кафедраҳои забоншиносии муқоисавӣ ва назарияи тарҷума ва забонҳои романӣ-германи Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода (суратҷаласаи № 7/1 аз 24.02.2025) ба ҳимоя тавсия шудааст.

Интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия. Натиҷаҳои бадастомада заҳмати ҷандинсолаи муҳаққиқ буда, аз рӯйи мавзуи диссертатсия ҷорда мақола, аз ҷумла, шаш мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷоп расидаанд ва рӯйхати онҳо дар охири қор оварда шудааст.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, дувоздаҳ зербоб, ҳулоса, тавсияҳо оид ба истофодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот, рӯйхати адабиёт, интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия ва замиа иборат аст. Ҳаҷми умумии диссертатсия 193 саҳифаи ҳуруфи компютерио ташкил медиҳад.

МУҲТАВОИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ

Дар муқаддима муҳимияти мавзӯ баён шуда, дараҷаи омӯзиши мавзӯ муайян гардидааст, инчунин, мақсаду вазифаҳо ва навоари таҳқиқот, арзиши назариявӣ амалӣ, методу усулҳои таҳқиқ нишон дода шуда, масоиле, ки ба ҳимоя пешниҳод мешавад, мушаххас гардидааст.

Боби якуми рисола «Омӯзиши назариявии вожагони соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ» унвон дошта, аз ҷор зербоб иборат аст.

Дар зербоби якум, ки «Омӯзиши масъалаҳои забоншиносии фарҳангӣ» ном дорад, роҷеъ ба омӯзиши масъалаҳои забоншиносии фарҳангӣ суҳан меравад. Зикр гардидааст, ки забон яке аз арзишҳои асосии миллат ба ҳисоб рафта, рушду тақомули миллат бо забон иртиботи ногусастанӣ дорад. Танҳо забон метавонад оид ба миллат ва таърихи он, расму русум, суннату анъана, урфу одат маълумотҳои зиёдеро дар худ нигоҳ дошта, бе ягон тағйирот онро аз насл ба насл интиқол диҳад.

Дар ин зербоб оварда шудааст, ки омӯзиши масъалаҳои лингвокултурологиро муҳаққиқони тоҷик дар тақ ба паҷуҳишҳои олимони хориҷиву рус ба роҳ мондаанд. Ҷояи олими олмонӣ В. Гумболд «забон оламест, ки дар байни олами ҳодисаҳои беруна ва олами ботинии инсон ҷойгир аст», ишора ба масъалаҳои лингвокултурологӣ менамуд, яъне олами беруна гуфта, ин донишманди бузург он нуқтаеро дар назар дошт, ки бе ҳеҷ

монеа ба забони инсон метавонад таъсирашро расонад. Таърифҳо роҷеъ ба илми лингвокултурология хеле зиёд ба мушоҳида мерасанд, аз ҷумла В.В. Воробёв чунин менигорад: “Лингвокултурология (илм доир ба робитаи забон ва фарҳанг) ҳамчун як шохаи илми забоншиносӣ, пеш аз ҳама, хусусиятҳо ва робитаи фарҳанг ва забонро, ки дар якҷоягӣ майдони маъноиро ташкил медиҳанд.” [7, с. 332].

Аз солҳои 2000 сар карда, омӯзиши алоқамандии забон бо фарҳанг дар забоншиносии тоҷик низ ба ҳукми анъана даромад. Ва муҳаққиқони тоҷик низ ба баррасии масъалаҳои муҳимми лингвокултурология шуруъ намуданд. Ин буд, ки муҳаққиқон М. Нағзибекова, О. Қосимов, Ф.М. Турсунов, Ж. Гулназарзода, Н. Маҷидова, М.Т. Бобоева, Л. Зафардухт ва дигарон корҳои шоистаеро дар ин бахш ба анҷом расонидаанд.

Омӯзиши масъалаҳои лингвофарҳангӣ аз он сабаб сар зад, ки дар кишвари мо қавмҳои гуногун истиқомат менамоянд. Аксарияти калимаҳо метавонанд дар ҳар як манотиқ бо гунаҳои гуногун мавриди истифода қарор гиранд. Масалан, ибораи “*ҷомаи қурбоқа*”, ки боз бо гунаҳои “*чапони қурбоқа*”, “*ҷумаи гук*” маъмул аст, тасвири забонии ҷаҳони тоҷиконро нишон медиҳад. Дар забони адабии тоҷик «обсабзи шинокунадае, ки дар палҳои шолӣ пайдо мешавад» маъмул аст.

Гарчанде ки омӯзиши масъалаҳои лингвокултурологӣ аз ҷониби муҳаққиқони хориҷиву ватанӣ пурра ба роҳ монда шуда бошад ҳам, вале аксарияти ҷанбаҳои он то айнӣ замон аз мадди назари муҳаққиқон дур мондааст.

Дар зербоби дуюм “Омӯзиши назариявии вожагони марбут ба дарахтони мевадор” оварда шудааст, ки вобаста ба шуғли боғдорӣ дар забон калимаву истилоҳоти зиёд пайдо шуда, ҳар яке аз онҳо дар забон мавқеи муайянро ишғол намуда, тавассути забон аз насл ба насл интиқол меёбанд, ки инро дигар донишмандон низ ҷонибдорӣ намудаанд. «Забон муҳимтарин унсури бақои миллат буда, оини рӯзгори гузаштаву ҳозира ва маҷмуи тафаккури андешаи халқ ба ҳисоб меравад ва яке аз арзишмандтарин сарчашмаҳои мероси гузаштагон барои наслҳои оянда арзёбӣ мегарданд» [12, с. 431].

Гарчанде вожагони соҳаи боғдорӣ дар аксарияти ҳолатҳо тасвири забонии ҷаҳони мардумонро нишон дода тавонанд ҳам, аммо дар аксарияти ҳолатҳо дар ин гурӯҳи мафҳумҳо умумият назаррасанд. Масалан, мақоли «*ангура хуру боғашро напурс*» танҳо ҳоси мардуми тоҷик бошад ҳам, аммо зарбулмасали «*ангур аз ангур ранг мегирад*» муодилаш дар забони русӣ дар шакли «*яблоко от яблони недалеко падает*» ва дар забони олмонӣ «*Der Apfel fällt nicht weit von Apfelbaum*» арзи вуҷуд доранд.

Дар забони олмонӣ калимаи “*боғ*”, ки *der Garten* тарҷума шуда, мувофиқи тарҷумаи профессор И. В.Рахманова муродифҳояш калимаҳои *der Obstgarten, der Gemusegarten, der Landschaftsgarten, die Grünanlage, die Grünfläche, der Lustgarten, schöner Garten, schattiger Garten, soniger Garten, verwilderter Garten, vernachlässiger Garten* ба ҳисоб меравад.

Омӯзиши вожагони марбут ба дарахтони мевадор аз ҷониби муҳаққиқони хориҷиву ватанӣ пурра ба роҳ монда шуда бошад ҳам, вале аксарияти ҷанбаҳои он, махсусан, баррасии масъалаҳои муқоисаи ин гурӯҳи вожаҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ то аини замон аз мадди назари муҳаққиқон то андозае дур мондаанд.

Дар зерфасли сеюм “Омӯзиши назариявии вожагони марбут ба дарахтони бемева” исбот карда шудааст, ки аксарияти калимаву истилоҳоти соҳаи боғдорӣ аз давраҳои аввали рушди забонамон маншаъ мегиранд, ки истифодаи онҳо дар ашъори пурғановати шоиру нависандагон аз ин далолат менамоянд. Масалан, калимаву истилоҳоти соҳаи боғдорӣ дар ашъори Сайидои Насафӣ пурра мавриди истифода қарор гирифтааст. Професори О.Ҳ. Қосимов дар монографияи худ таҳти унвони «Лексика и словообразование в “Шахнаме” Абулкасима Фирдоуси» вожагони ифодакунандаи номи дарахтонро ба 12 гурӯҳ ҷудо намудааст.

Дар ин зерфасл, инчунин, оварда шудааст, ки вобаста ба шуғли боғдорӣ якчанд анъанае миёни мардуми тоҷик вучуд дорад, ки ба ҷо овардани онҳо ҳатмист. Яке аз ин анъанаҳо набуридани шохи дарахт ҳангоми нашъунамо ба ҳисоб меравад, ки анъана дар китоби «Тоҷикон дар оинаи таърих. Аз Ориён то Сомониён» ин падида зикр ёфтааст [17, с. 53].

Дар ин зербоб, инчунин, муайян карда шудааст, ки вожаҳои ифодакунандаи номи дарахтони бемева сирф хусусияти милливу фарҳангиро зоҳир намуда, доираи интишорашон аз миёни соҳибзабонон дур нарафтаанд. Масалан, вожаи “*чолак*” муодили вожаи “арчаи сабз/ бурс” ба ҳисоб меравад, аз сабаби ба мӯйи духтарон монанд будани баргҳои он ин калима ба миён омадааст.

Мавҷуд будани зарбулмасалу мақолҳо ва воҳидҳои фразеологӣ зиёд дар забони олмонӣ аз боғдору боғпарвар будани ин мардум гувоҳӣ медиҳад: *Er ist stark wie ein Baum.* - мисли дарахт боқувват будан ва *Die Bäume wachsen nicht in den Himmel* - дарахт дар ҷойи хушк намесабазад.

Der Raupe wegen muss man den Baum nicht umlegen - ба хоҳири кирмак дарахт буридан лозим нест; *Den Baum erkennt man an den Früchten* - дарахтро аз рӯйи мевааш мешиносанд; *Man ehrt den Baum des Schattens wegen* - дарахтро барои сояаш иззату эҳтиром мекунанд; *Je höher der Baum, je schwerer seid Fall* - дарахт ҳар қадар баланд бошад, афтидани он ҳамон қадар душвортар мешавад; *Es fällt kein Baum auf einen Hieb* - ягон дарахт дар як зарба намеафтад; *Bäume pflanzen im Frühling* - дар баҳор дарахт мешинонанд; *Es dauert zehn Jahre, einen Baum, aber hundert Jahre, einen Menschen grosszuziehen* - барои парвариши дарахт даҳ сол лозим аст, аммо барои парвариши одам сад сол; *Gerade Bäume werden zuerst gefällt* - аввал дарахтони ростро мебуранд ва ғайра [30, с. 143].

Дарахтони бемева калимаву истилоҳоти зиёдеро дар бар гирифта, мавриди омӯзишу пажӯҳиши муҳаққиқон қарор гирифтаанд.

Зерфасли чоруми боби якум, ки **“Омӯзиши назариявии номгузорию гулҳо дар забони тоҷикӣ ва олмонӣ”** унвон дошта, дар он фикру андешаи

муҳаққиқону донишмандон роҷеъ ба номгузории гулҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ оварда шудааст.

Дар ин зербоб зикр гардидааст, ки бештари ҳолатҳо вожаи “гул” дар забони тоҷикӣ ба маънои аслии худ корбаст мешавад, ки дар осори пурғановати ниёгонамон низ ба ин маъно омадани он хеле зиёд ба мушоҳида мерасад, ба мисли:

Зи оби чашми ман гил шуд ба роҳи ишқ манзилҳо,

Надонам то чи гулҳо бишкуфад охир аз ин гилҳо

[27, с. 281].

Дар ин зерфасл, зикр гардидааст, ки омӯзишу пажӯҳиши калимаву истилоҳоти ифодакунандаи номи гулҳо дар забони тоҷикӣ бештар дар доираи лаҳҷаву шеваҳо ба назар мерасанд. Инчунин, аксарияти олимону донишмандон вожаи “гул”-ро ҳамчун концепт баррасӣ намуда, мақоми ин вожаро дар тасвири забонии ҷаҳони тоҷикон муайян сохтаанд.

Дар шуури тоҷикзабонан зан / ҳамсар ҳамчун “гул” аз сабаби зебо буданаш нақш баста, ҳангоми аз дунё гузаштан зан шавҳараш “гулам” гӯён нола менамояд. Ин урф барои мардуми олмонзабон бегона буда, дар ин маврид майдони маъноии ин калима аз ҳудуди тоҷикзабонан дур рафта наметавонад.

Мардуми тоҷик чизи аз ҳама бехтаринро “гул” мегӯянд, аз қабилӣ *гули орд*, *гули либос*, *гули хурук* ва ғайра.

Омӯзишу пажӯҳиши вожаву истилоҳоти ифодакунандаи номи гулҳо дар забони тоҷикӣ аз ҷониби муҳаққиқони тоҷик ва олмонӣ ба мушоҳида мерасанд.

Боби дуюми диссертатсия, ки **“Таснифоти мавзуии вожагони соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ”** унвон дорад, ба гурӯҳбандии номгӯӣ боғҳо, дарахтони мевадор, дарахтони бемева ва номгӯӣ гулҳо аз нигоҳи маънӣ равона гардидааст. Дар рисола онҳо чунин гурӯҳбандӣ шудаанд:

Зерфасли якуми боби дуюм **“Номгӯӣ боғҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ”** номгузорӣ карда шуда, дар он номи боғҳо гурӯҳбандӣ гардидаанд.

Дар забони олмонӣ тавассути вожаи “боғ” дар шакли “*der Garten*” арзи вучуд дошта, чунин калимаҳо тавассути он ташаккул ёфтаанд; *die Gartenanlage* - гулгашт, *der Gartenbau* - боғдорӣ, *die Gartengieskanne* - қуттии обёрии боғ (садовая лейка), *das Gartenhaus* – хона дар боғ ва ғайра [29, с. 154].

Дар фарҳангҳои тоҷикӣ низ тавассути калимаи “боғ” ташаккулёбии вожаҳои аз рӯйи маънӣ гуногун ба мушоҳида мерасанд. Ба мисли: “Боғ” маъруф аст, ки ба арабӣ ҳадиқа гӯянд; ва киноя аз дунё ва рӯзгор ҳам ҳаст”.

Боғҳо хусусиятҳои гуногун доранд ва маҳз, онҳо боиси чунин гурӯҳбандӣ намудан шуда тавонистанд:

а) номгузории боғҳо аз рӯйи вазифашон: боғҳои саноатӣ- *der industrie Garten*, боғи мактабӣ- *der Schulgarten*, боғи коллексионӣ *der kollektion Garten* ва ғайра.

б) номгузориҳои бозғо вобаста ба тарзи бунёди онҳо дар замин: боғи шўрхок - *der Salzboden Garten*, боғи хушхок - *der Trockenboden Garten*, боғи тархок - *der Nassboden Garten* ва ғайра.

в) номгузориҳои бозғо вобаста ба замони пухта расидани мева: боғи зимистона - *der Wintergarten*, боғи баҳорӣ - *der Frühlingsgarten*, боғи тобистона - *der Sommergarten* ва ғайра.

Аксарияти дарахтони нодир ороишӣ ба кишвари мо аз хориҷи кишвар оварда шудаанд, аз ин лиҳоз номҳои онҳо низ бетағйир ба таркиби луғавии забони тоҷикӣ аз он забонҳо ворид гардидаанд.

Зербоби дуҷуми боби дуҷум **“Калимаву истилоҳоти ифодакунандаи номгӯи дарахтони мевадор дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ”** унвон дошта, ин гурӯҳи калимаҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ гурӯҳбандӣ карда шуда, хусусият ва умумияти онҳо нишон дода шудаанд.

а) номи навъҳои дарахтони себ: дарахти себи некмардонӣ, дарахти, шакарсеб, дарахти пахтасеб, дарахти себи ниёзӣ ва ғайра.

б) номи навъҳои токи ангур: токи ангури нимранг, токи ангури чумургонӣ, токи ангури зангбанд, токи ангури ҳусайнӣ, токи ангури акрамхуҷағӣ, токи ангури абдуллоӣ, токи ангури чишми Юсуф ва ғайра.

Дар забони тоҷикӣ бовархое бо вожаи ангур ба мушоҳид мерасанд, ки аз гуногунии фарҳанги онҳо далолат менамоянд. Масалан:

Агар одам дар хобаи ангури сабزو бинад, ўро ғаму ғусса интизор аст.

Агар токи ангурро шахси бефарзанд бурад, токи ангур ҳосил намеорад.

Агар ҳангоми вориди мурдаҳона шудан даҳонатро бо ангур ширин намоӣ, дар он хона мурда намешавад.

Дар ин бахши рисола оварда шудааст, ки дар забони олмонӣ ангурро аз рӯи хусусиятҳои ғарбӣ гурӯҳбандӣ мекунанд. Навъи ангур, минтақаи пайдоиши ангур, шаробнокӣ, рағваннокӣ, туршӣ, ширинӣ ва хушбӯӣ. Дар забони олмонӣ намудҳои асосии ангур инҳо мебошад:

1. Номгӯи навъҳои ангур аз рӯи ранг: *der Weisswein* - ангури сафед, *der Rotwein* - ангури сурх, *der Rosewein* - ангури гулобӣ, *der Schaumwein* - ангури серкафк ва ғайра.

2. Номгӯи навъҳои ангур аз рӯи таъми мазза: *der Likorwein* – ангури хушбӯӣ (ликёрӣ), *der Dessert* – ангури десерт, *der Susswein* - ангури ширин ва ғайра.

в) номи навъҳои дарахтони олуҷа: дарахти олуҷаи кӯҳӣ, дарахти олуҷаи зард, дарахти курсултон, дарахти олуболуи сурх ва ғайра.

Дар забони тоҷикӣ баъзе калимаҳои мавҷуданд, ки аз даврони аввали рушди забони тоҷикӣ сарчашма мегиранд, Масалан, калимаи “олуҷа” дар шакли “олунҷ” дар гузашта мавриди истифода қарор доштааст.

Дар забони олмонӣ калимаҳои гуногун дар ифодаи номи олуҷа қорбаст мешаванд, аз қабили: *Kirschpflaume oder Turkenkirschebaum* - дарахти олуҷаи гелос ё гелоси туркӣ, *Feuerlandkirschenbaum* - дарахти олуҷаи қиуэ, *Chilenische Kirschenbaum* - дарахти олуҷаи чилигӣ ва ғайра.

г) номи дарахтони зардолу: дарахти зардолуи қошқӣ, дарахти зардолуи маҳтобӣ дарахти зардолуи дарафшакӣ ва ғайра. Аксарияти ин

гурӯҳи калимаҳо аз давраҳои аввали рушди забони тоҷикӣ маншаъ мегиранд. Масалан, донишманди илми зироат Абунасири Ҳиравӣ дар рисолааш “Иршод -уз-зироа”, ки соли 1515 таълиф намудааст, дар баробари дигар рустаниҳо дар бораи зардолу низ маълумот додааст [9, с. 56].

Дар Олмон навъҳои зерини дарахти зардолу маъмул аст: *Alexandrinische schwarze Marillebaum* (дарахти зардолуи сиёҳи Александрий), *Ananas Marillebaum* (дарахти зардолуи ананасӣ), *Frühe Rosenmarillebaum* (дарахти зардолуи гулобии пешпазак) ва ғайра.

д) номи дарахтони тропикӣ: дарахти лимӯ - *der Zitronenbaum*, дарахти афлесун - *der Apfelsinenbaum*, кивӣ - *der Kiwibaum*, банан - *der Bananenbaum*, дарахти мандарин - *der Mandarinenbaum*, дарахти ананас - *der Ananasbaum* ва ғайра.

Тамоми номҳои дарахтони мевадиханда дар забони олмонӣ бо калимаи *baum* (дарахт) ба анҷом мерасанд ва артикли ҷинси мардона *der* мегиранд. Дар ҷадвали зерин якҷандтои онҳо оварда шудааст:

Ҷадвали 1. Хусусияти фарқкунандаи ҷинсияти дарахтон дар забони олмонӣ

Ҷинси мардона	Ҷинси миёна	Ҷинси занона
Der Dattelbaum -дарахти хурмо		Die Dattel-хурмо
Die Maulbeerebaum –дарахти тут		Die Maulbeere –тут
Der Pfirsichbaum -дарахти шафтолу		

Диаграммаи 1. Номгӯии дарахтони мевадиханда дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ

Тавассути диаграмма исбот гардидааст, ки номгӯии дарахтони мевадор дар забони тоҷикӣ 168 адад ва дар забони олмонӣ 110 ададро ташкил медиҳанд.

Дар зерфасли сеюми боби дуюм “Калимаву истилоҳоти ифодакунандаи номгӯии дарахтони бемева дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ” ин гурӯҳи калимаҳо мавриди омӯзишу баррасӣ қарор гирифта, аз рӯйи мазмун ба таври зерин тақсимбандӣ карда шудаанд:

а) номгӯии дарахтони сӯзанбарг: чилбанд, чилбугум, садабурс, падабурс, бурси хорак, чинибурс, мурудбурс, удбурс арчаи сабзи баланд, арчаи сабзи паст, арчаи сиёҳдуқ, арчаи калтакой ва ғайра.

Дар забони олмонӣ: *der Nordmantanne, die Fichte* - дарахти арчаи нордман, *die Blaufichte* - арчаи кабуд, *die Gemeine Fichte* - дарахти арчаи муқаррарӣ, *der Pazifische Edeltanne* – арчаи рангаш нукрагини укёнуси Ором, *die Serbische Fichte* - арчаи сербӣ, *die Coloradotanne* - арчаи колорадогӣ, *die Felsengebirgstanne* - арчаи кӯхӣ, *die Orientfichte* - арчаи шарқӣ, *die Koreatanne* - арчаи кореягӣ [31, с. 97].

б) номгӯии дарахти бед: *беди курашакл, беди ракета, беди сферикӣ, беди моҳӣ, беди карлик, беди булата, ходабед, садабед, зарбед, маҷнунбед // беди маҷнун, падабед, сиёҳбед, беди муваллаҳ* ва ғайра.

Дар забони тоҷикӣ дар ин бахш калимаи “маҷнунбед” ба мушоҳида мерасад, ки каме тафсирро талаб менамояд. Аз сабаби Маҷнун дар асарҳои лирикии ниёгонамон ҳамчун шахси хоксору фурӯтан бо сари ҳам барои хушбахтии худ мубориза менамояд, аз ин лиҳоз ба тариқи маҷоз як навъи бед дар забони тоҷикӣ чунин номгузорӣ шудааст.

Дар забони олмонӣ: *die Trauerweide* - беди муваллаҳ, *die Silberweide* - беди нукрагин, *die Purpurweide* - беди бунафш, *die Japanische Drachenweide* - бедаждаҳои чопонӣ, *die Stumpfblaettrige Weide* ва ғайра.

в) номгӯии дарахтони чанор: *чанори таҳҷойӣ, чанори паҳнбарг, чанори майдабарг, чанори баргаш сабзи баланд, чанори баргаш сабзи сиёҳдуқ, чанори баргаш сабзи наст* ва ғайра.

Дар забони олмонӣ: *die Platane* - чанор, *die Keps Platane* –чанори кеп, *die Platanus Lindeniana* - чанори линдениана, *die Mexikanische Platane* - чанори мексикӣ, *die Amerikanische Platane* - чанори америкӣ, *die Morgenlaendische Platane* - чанори шарқӣ, *die Kalifornische Platane* - чанори калифорниягӣ, *die rzedowski Platane* - чанори рзедовский, *die Arizona Platane* - чанори аризонӣ ва ғайра.

г) номгӯии дарахти нахл дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ: Нахл калимаи арабӣ буда, ифодакунандаи дарахтест бо танаи устувор ва бешоҳаву баргҳои бузург ва дорои буридигҳои амиқ, инчунин, тавассути калимаи “нахл” калимаи нахлбанд ташаккул ёфтааст. Вожаи “нахлбанд” маҷозан маънои “боғбон”-ро низ ифода менамояд:

Нахлбандам вале дар бўстон,

Шоҳидам ман вале на дар Канъон.

Дар бахш зикр гардидааст, ки дарахтони бемева низ дар забони олмонӣ ба монанди дарахтони мевадор ба ҷинсҳо ҷудо мешаванд. Аз 102 номгӯии дарахтони бемева 100 номгӯӣ ба ҷинси занона ва 2 номгӯӣ ба ҷинси мардона мансуб мебошанд.

Ҷадвали 2. Гурӯҳбандии дарахтони бемева аз рӯи ҷинсият:

Ҷинси занона	Ҷинси миёна	Ҷинси мардона
Die Fichte, die Tanne – арча		Der Nordmantannebaum - дарахти арчаи нордман
Die Blaufichte - арчаи кабуд		Der Pazifische Edeltannebaum - дарахти арчаи нукрагини укёнуси Ором,
Die Weide - дарахти бед		

Диаграммаи 2. Номгӯи дарахтони бемева дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ

Номгӯи дарахтони бемева дар забони тоҷикӣ 42 адад ва дар забони олмонӣ 102 ададро ташкил медиҳанд.

Зербоби чоруми боби дуюм “**Калимаҳои ифодагари номи гулҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ**” номгузорӣ карда шуда, дар он калимаҳои ифодакунандаи номгӯи гулҳо тақсимбандӣ карда шудаанд.

Дар ин боб исбот карда шудааст, ки чунин нави калимаҳо дар забонҳои муқоисашаванда хеле зиёданд, зиёдии мавод водор сохтааст, ки онҳо ба тарзи зерин гурӯҳбандӣ карда шаванд:

а) номгӯи гулҳои хушбӯӣ дар забони тоҷикӣ: гули садбарг, гули геран, гули наргис, гули лаванда, гули шаббӯ, гули тасбеҳак, гули барфак, гули ёсуман, гули ёқути зард, гули савсан, нозгул, гули бунафша, карнайчагул (патунӣ), гули нахӯдак, гули асираки хушбӯӣ, оташгул ва ғайра.

Қайд карда шудааст, ки истилоҳи “садбарг” дар забони тоҷикӣ дар ҳамин шакл маъмул буда, ба хоҳири баргҳои зиёд доштани чунин номгузорӣ шудааст, ки дар луғати «Чароғи Ҳидоят» чунин тафсир карда шудааст: «Садбарг – гуле, ки баргҳои бисёр дорад ва онро дар Ҳиндустон ҳазора гӯянд. Ва он чи маънии гуле, ки дар Ҳиндустон шуҳрат дорад, дар каломи устодон дида нашуд» .

Таъсир гӯяд байт:

Чун шуд шугуфа садбарг дигар самар набахшад,

Онро, ки зар бувад беш доду диҳиш надорад [17, с.145].

б) номгӯи гулҳои бадбӯӣ дар забони тоҷикӣ: гули аморфофаллус, гули бузургҷусаи аристолохия, гули лағжандаи гигантӣ, гули грузи империалӣ, гули айхризон, гули лисихитон, гули триллиум ва ғайра.

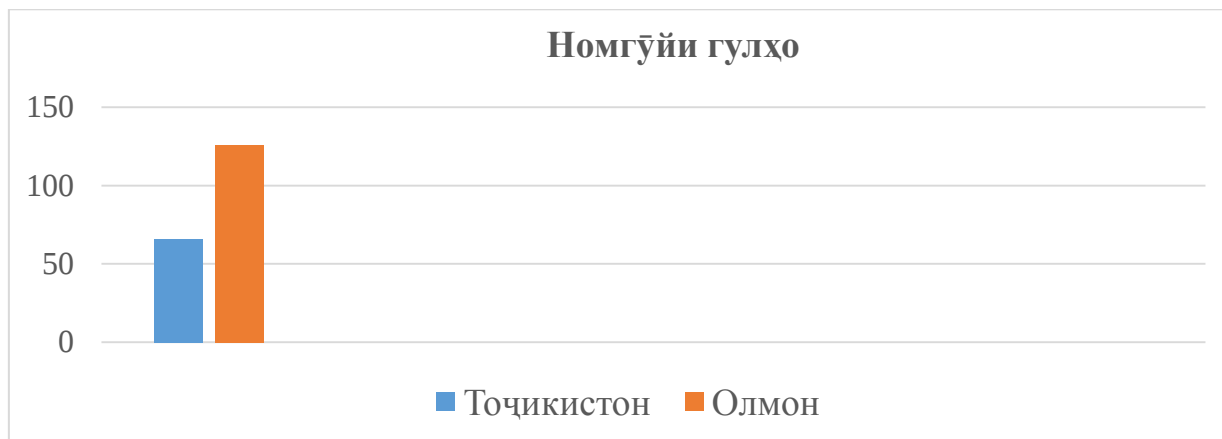
в) номгӯи гулҳои бебӯӣ дар забони тоҷикӣ: гули лола, меҳчагул, гули алоэ, гули қолиус, гули заъфарон, гули календула, гули виолет, гули юнучқа, гули топинанбур, гули шому саҳар ва ғайра.

Инчунин, дар ин зербоб номгӯи гулҳо аз рӯи чинсиат ба таври зерин тақсимбандӣ карда шудааст:

Ҷадвали 3. Гурӯҳбандии номгӯи гулҳо аз рӯи чинсиат:

Чинси занона	Чинси миёна	Чинси мардона
--------------	-------------	---------------

Die Ackerwinde, Winde - – гули печак	Das Alpenveilchen -- бунафшаи чаманӣ	Der Baerenklau --гули чанголи хирс
Die Anemone - гули шақоиқ		
Die Alpenrose- садбарги даштӣ	Das Edelweiss – гули шерчангол	Der Felsphlox - гули довудӣ
Die Aurikel – гули примула	Das Fleissige Lieschen – ҳасратгул	Der Ginster- – товусгул

Диаграммаи 3. Номгӯи гулҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ

Номгӯи гулҳо дар забони олмонӣ назар ба забони тоҷикӣ бештар мебошанд. Инчунин дар забони олмонӣ номи гулҳо ба чинсҳо ҷудо мешаванд, ки тибқи ҷадвали 3-и замиаи кор, оварда шудааст, ки 64 номгӯи гул ба чинси занона, 24 номгӯи гул ба чинси миёна ва 28 номгӯи гулҳо ба чинси мардона марбут мебошанд. Дар умум дар забони тоҷикӣ 66 номгӯи гулҳо ва дар забони олмонӣ 116 номгӯи гулҳо муайян карда шудаанд.

Боби сеюми рисола **“Қабатҳои лексикӣ- семантикии вожаҳои ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ”** унвон гирифта, дар он синонимҳо, антонимҳо, омонимҳо ва калимаҳои сермаъноии ифодакунандаи мафҳумҳои боғдорӣ дар забонҳои олмонӣ ва тоҷикӣ мавриди таҳлилу таҳқиқ қарор дода шудааст.

Дар зербоби аввали боби сеюм **“Таҳлили лингвофарҳангии синонимҳои ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ”** масъалаҳои синонимшавии вожаҳои соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ матраҳ шудаанд.

Синонимҳо барои равшану возеҳ ибраз намудани фикр заруранд. Истифодаи синонимҳо дар забон танҳо барои такрор нашудани вожаҳо, балки барои ошкор сохтани муносибати ғоянда нисбат ба фикри гуфташуда мебошад. Баъзе муродиҳо ҷуфтистеъмоланд: *азобу шиканҷа, ғаму ғусса, ранҷу азоб, шоду хуррам, боғу роғ, бахту саодат* ва ғайра. Дар аксари онҳо ҷойи калимаҳо устуворанд. Масалан, муродифи ҷуфтистеъмсоли боғу роғро ба тариқи *роғу боғ*, ғаму ғуссаро ба тариқи *ғуссаву ғам* истифода намеkunанд.

Дар ин зербоб зикр гардидааст, ки вожаҳои синонимӣ дар вожагони ифодакунандаи мафҳумҳои боғдорӣ хеле зиёд ба мушоҳида мерасанд, ки ба тариқи зайл гуруҳбандӣ шудаанд:

1.Синонимҳои ифодакунандаи дарахтони мевадор:

Калимаҳои *дарахти санҷид*, *дарахти ҷигда* дар ифодаи мафҳуми *дарахти унабӣ* дар забони тоҷикӣ силсилаи синонимиро ташкил дода метавонанд. Дар диссертатсия калимаҳои синонимие, ки дар ифодаи мафҳумҳои “*дарахти зардолу*” дар забони олмонӣ корбаст мешаванд бештар диққати муҳаққиқро ба худ ҷалб намудаанд, аз қабili *die Marille; die Frühe Rosenmarille; die Grosse Frühprikose* ва ғайра.

2. Синонимҳои ифодакунандаи дарахтони бемева:

Вожаҳои *арча*, *сӯзанбарг*, *ҳамешасабз*, *чолак* ва *ёлка* дар забони тоҷикӣ силсилаи синонимиро ташкил дода метавонанд.

3. Синонимҳои ифодакунандаи номи гулҳо:

Дар ин зерфасл бо таҳлилҳо собит гаштааст, ки аслан, синонимҳои калимаи “гул” вожаҳои “ғунча” ва “*шукуфа*” маҳсуб меёбанд, ки маънои кулӣ (умумӣ) дорад.

Инчунин, оварда шудааст, ки муодили воҳиди луғавии “гул” дар забони олмонӣ *die Blume* маҳсуб ёфта, синонимҳояш *Blumenstock, Pflanze, Topfblume, Topfpflanze, Zimmerblume, Zimmerpflanze, Bouquet, Bukett, Duft, Bierschaum, Schaum* мебошанд, ки дар луғат низ айнан дар ҳамин шакл дарҷ гардидаанд.

Дар забонҳои муқоисашаванда мавқеи калимаҳои синонимӣ бағоят калон аст.

Зерфасли дуҷуми боби сеюм “**Антонимҳои ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ**” ном гирифта, ба паҷуҳиши омонимшавии калимаҳои ифодакунандаи мафҳумҳои боғдорӣ равона карда шудааст.

Дар ин зерфасл муайян шудааст, ки оид ба вожагони соҳаи боғдорӣ рисолаву мақолаҳо аз ҷониби муҳаққиқон ба мушоҳида мерасад.

Гарчанде аз ҷониби донишмандони тоҷик дар ин ҷода корҳои зиёде ба сомон расонида шуда бошанд ҳам, вале роҷеъ ба калимаҳои антонимии ифодакунандаи мафҳумҳои боғдорӣ маълумоти муфассал ба мушоҳида намерасад. Шояд сабаби асосиаш дар он бошад, вожагони соҳаи боғдорӣ дар забони тоҷикӣ бештар дар доираи лаҳҷаву шеваҳо омӯхтаву таҳқиқ карда шудаанд.

Зикр гардидааст, ки худ мавҷудияти воҳидҳои луғавии *баҳор- хазон- Frühling-Herbst; дарахти босамар - дарахти бесамар - Fruchtbare Baum Fruchtloser Baum; дарахти калон -дарахти хурд- großer Baum - kleiner Baum; боғи анъанавӣ - боғи -интенсивӣ traditioneller Garten - intensiver Garten* дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ аз он гувоҳӣ медиҳанд, ки дар ҳақиқат, дар соҳаи боғдорӣ калимаҳои антонимӣ арзи вуҷуд доранд.

Антонимҳо дар ин зерфасл чунин гуруҳбандӣ шудаанд:

1. Антонимҳои ифодакунандаи дарахтони мевадор: Дар ба пайдоиши чуфтҳои антонимии ифодакунандаи номгӯи дарахтони мевадор таъм ва ранги меваи онҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ нақши калонро бозида метавонанд, аз қабилӣ: *дарахти бодомӣ ширинак* – *der süße Mandelbaum* - *дарахти бодомӣ талхак* - *der Bittermandelbaum*; *токи ангури сиёҳак* – *die schwarze Traube* - *токи ангури сафедак* – *die weiße Traube* - *токи ангури сахтак* - *die harte Traube* – *токи ангури омак* – *die weiche Traube*; *себи тезпазак* – *der Schnellkochapfel* – *себи ҷавпазак* – *der Schnellkochapfel* - *себи зард* - *der gelbe Apfel* - *себи сабз* – *der grüne Apfel*; *мӯми сафедак* – *die weiße Maulbeere* - *мӯми сиёҳак* – *die schwarze Maulbeere*; *шафтолуи лӯчак* – *der weiche Pfirsich* - *шафтолуи мулоимак* – *der weiche Pfirsich* - *шафтолуи сахтак* – *der harte Pfirsich* usw ва ғайра

2. Антонимҳои ифодакунандаи дарахтони бемева: *зарбед* – *die gelbe Weide* – *сабзбед* – *die grüne Weide*; *беда баланд* – *die hohe Weide* - *беда паст* - *die niedrige Weide*; *беда хушк* - *die trockene Weide* - *беда тар* – *die nasse Weide*; *чанори сабзи паст* – *die niedrige grüne Platane* - *чанори сабзи баланд* – *die hohe grüne Platane*; *чанори кӯҳансол* – *die alte Platane* - *чанори ҷавон* – *die junge Platane*; Дар антонимҳои ҳамреша муқобилмаъно будани онҳоро на решаҳое, ки якхелаанд, нишон медиҳанд, балки муқобилгузори дар пешвандҳое, ки чуфтҳои антонимӣ ба воситаи онҳо ба вучуд меоянд, дида мешаванд.

3. Антонимҳои ифодакунандаи номи гулҳо:

Собит карда шудааст, ки вожаҳои “гул” ва “хор” хусусиятҳои антонимиро зоҳир менамоянд, ки ба ғайр аз нутқи мардуми тоҷик, инчунин, дар осори пурғановати классикон низ хусусияти антонимии онҳо ба мушоҳида мерасад:

Аз дурбоши ғайрати хубон ҳазар кунед,

Гул хорҳо ба озори андалеб [24, с. 68].

Ҳамин тавр, калимаҳои антонимӣ дар ифодаи мафҳумҳои боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ бо роҳҳои гуногун пайдо шуда, таркиби луғавии ин забонҳоро хеле мукамалтар гардониданд.

Аз сабаби он ки баъзе номгӯи дарахтон хусусияти милли дорад, муодилҳои баъзе аз ин нави антонимҳо дар забони олмонӣ ба назар намерасанд.

Зербоби сеюми боби сеюм “**Мавқеи калимаҳои омонимии соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ**” номгузори карда шуда, омонимҳои ифодакунандаи мафҳумҳои боғдорӣ ба риштаи таҳқиқ қашида шудаанд.

Калимаҳои омонимӣ як қисмати муҳими асосии луғати забони тоҷикӣ ва олмониро ташкил медиҳанд, вале мутаассифона, ин мавзӯи ниҳоят муҳим ва асосӣ, ки на танҳо ҷанбаи забоншиносӣ, балки ҷанбаи лингвокултурологӣ низ дорад, дар забоншиносии тоҷик дар муқоиса бо забони олмонӣ ба таври алоҳида дар шакли як рисолаи илмӣ то имрӯз мавриди диду боздид ва ҷамъбасти илмӣ қарор дода нашудааст.

Омонимшавии онҳо ба таври зерин муайян карда шудаанд:

1. Аз нигоҳи талаффуз бо якдигар ҳамшакл гардидани калимаҳои гуногунмаъно: *бед* (шакли гуфтугӯи феъли биёед), *бед* (дарахти бед); *ҷағелак* (чизҳои кӯхнашуда), *ҷағелак* (шакли лаҳҷавии дарахти сӯзанбарг); *косаи шароб* (зарфи шаробгирӣ); *косаи шароб* (навъи зардолу) ва ғайра.

Дар забони олмонӣ: *der Kiefer* – чоғ, *die Kiefer* – санавбар, *der Strauss* – букет, *der Strauss* – шутурмурғ ва ғайра

2. Бо роҳи калимасозӣ пайдо шудани омонимҳои ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ: *аштақ* (навъи зардолу), *аштақ* (чизҳои нодаркор), *баргак* (зардолуи бедона), *баргак* (гӯшвор), *пашмак* (як навъ дарахти шафтолуе, ки пӯшташ серпат мебошад), *пашмак* (як навъи ҳавло), *кордӣ* (як навъ шафтолу, ки дарозруя ва гӯшташ саҳт мебошад), *кордӣ* (бемории ғургӯшак) ва ғайра.

Калимаҳои омонимӣ дар ифодаи мафҳумҳои боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ мавқеи калонро ишғол намуда тасвири забонии ҷаҳони соҳибзабонро ишғол менамоянд.

Зербоби чоруми рисола, ки **“Калимаҳои сермаъноии соҳаи боғдорӣ”** унвон гирифтааст, ба таҳлилу таҳқиқи калимаҳои сермаъноии мафҳумҳои боғдорӣ равона карда шудаанд. Онҳо чунин гурӯҳбандӣ карда шудаанд:

1. Сермаъноии мафҳумҳои марбут ба соҳаи боғдорӣ:

Дар диссертатсия қайд карда шудааст, сермаъноии калимаҳо яке аз роҳҳои муҳими ташаккули забони адабӣ ва шеваҳои лаҳҷаҳои он ба ҳисоб меравад.

Дар забони олмонӣ ҳам ба мисли тоҷикӣ вожаи реша сермаъно буда, ба маъноии аслии худ дар шакли “*die Wurzel*” (решаи дарахт), ба маъноии “решаи дандон - *die Zahnwurzel*”, “решаи математикӣ - *die Wurzel*” ва ба маъноии “решаи калима - *der Stamm*” корбаст мешавад. Бидуни ин маъноҳо, инчунин, миёни олмониҳо ба маъноҳои “решаи бадӣ - *die Wurzel des Uebels*” (коренъ зла) корбаст мешавад, ки ин маънояш барои мардуми тоҷик бегона буда, аз дигаргунӣ тасвири забонии ҷаҳони олмонизабонҳо далолат менамояд.

Дар ин зерфасл оварда шудааст, ки калимаи “дарахт” ҳам дар баъзе ҳолатҳо сермаъноиро зоҳир намуда, ба маъноҳои растании дарозумри дорои тана ва шоху барг, шачар; ниҳол; дарахт коридан тухми дарахти мева кишт кардан; дарахти сақф болорҳо ҷӯбҳои шифт омада метавонад.

2. Сермаъноии калимаҳои марбут ба дарахтони мевадор:

Дар ин зерфасл қайд шудааст, ки як қисм калимаҳои меъёрӣ дар забони тоҷикӣ хусусияти сермаъноӣ зоҳир мекунад, ки ба кадом маъно истифода шудани онҳо аз мазмуни суҳбат маълум мегардад. Масалан, вожаи «овак», ки дар як маврид маъноии «малочаи сари кӯдак»: *Оваки сараш маҳкам нашудааст, як маротиба ба табиб нишон диҳед*. Ва дар мавриди дигар маҳфуми «моеъи дорумонанд»-ро ифода намудааст: *Як овака дар дастаком шакида соз шуда рафт* [15, с. 76].

3. Сермаъноии калимаҳои марбут ба дарахтони бемева:

Дар ин бахш оварда шудааст, ки аксарияти калимаву истилоҳоти ифодакунандаи номи дарахтони бемева бо гузашти айём дар забони тоҷикӣ ба тағйироти шаклу маънӣ гирифта нагаштаанд, ки ба ин калимаи «сарв»

дохил шуда метавонад, ки дар осори пурғановати классикон низ ба маънои аслии худ бештар корбаст шудааст:

Гар касе сарв шунидааст, ки рафтааст, ин аст!

Ё санавбар, ки баногӯш бараш симин аст!

На баланд аст ба сурат, ту маълум кунӣ,

Ки баланд аз назари мардуми кӯтахбин аст [25, с.14].

4. Сермаъноии калимаҳои марбут ба гулҳо:

Дар ин зерфасл ошкор гардидааст, ки дар забони тоҷикӣ вожаи «гул» ба сермаъноии гирифта гашта, ба ғайр аз маънои асосии худ, инчунин, маънои «номи як навъ беморӣ» ва «чизи аз ҳама беҳтар» низ корбаст мегардад [2, с.84].

Сермаъноӣ ба ҳамаи забонҳо хос аст, зеро ҷомеа, зиндагонӣ ва ҳастии инсонҳо тағйирёбандаанд. Аксарияти калимаҳои, ки дар соҳаи боғдорӣ дар забони тоҷикӣ сермаъно шудаанд, дар забони олмонӣ сермаъноиро зоҳир наменамоянд. Сабаби ин гуногунии тасвири забони ҷаҳони тоҷикзабонон ва олмониҳо махсуб меёбад.

ХУЛОСА

Аз таҳқиқу таҳлили луғавӣ-маъноии вожагони соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ олмонӣ аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ (дар мисоли дарахтони мевадор, бемева ва гулҳо) чунин хулосабарорӣ намудан мумкин аст:

1. Таҳқиқи луғавӣ – маъноии вожагони соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ олмонӣ аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ (дар мисоли дарахтони мевадор, бемева ва гулҳо) дар доираи илми забоншиносии тоҷик, гарчанде аз ҷониби муҳаққиқону донишмандон ба пуррагӣ ба роҳ монда нашуда бошад ҳам, вале таҳқиқотҳои забоншиносии фарҳангии дигар соҳаҳо ва ин гурӯҳи вожаву истилоҳот дар таҳқиқоти забоншиносон дар доираи муқоисаи забонҳо ба сомон расонида шудаанд, ки ин навъи пажӯҳиш дар забоншиносии тоҷик бештар самар дода тавонистааст [12-М].

2. Тасвири забони қавмҳо гуногун буда, танҳо дар доираи муқоиса ба дастовардҳои назаррас ноил гаштан мумкин аст. Инчунин, исбот намудем, ки дарахтони мевадор дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ бо калимаву истилоҳоти гуногун номгузорӣ карда шуда, марзи маъноии аксарияти онҳо аз миёни соҳибзабонон дур рафта наметавонанд [1-М].

3. Вожагони марбут ба соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ дорои ҳам аҳаммияти калони назариявӣ ва ҳам амалӣ мебошанд, зеро ба пуррагӣ ошкор намудани меъёрҳои солими вожагони забони адабӣ аз ҷанд чихат, баҳусус, аз услуб, одоби муошират ва ҷасоҳати сухан бе тадқиқи ҳамаҷонибаи вожагони ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ дар забони тоҷикӣ ғайриимкон аст.

4. Номгӯии дарахтони бемеваро баррасӣ намуда, ошкор сохтем, ки назар ба забони тоҷикӣ дар забони олмонӣ ин навъи дарахтон теъдоди зиёди калимаву истилоҳотро дар бар гирифта, аз ин ҳисоб таркиби луғавии забони олмониро боз ҳам мукамалтар намудаанд. Аксарияти ин гурӯҳи калимаҳо ҳамчун реалияҳо мавриди истифода қарор гирифта, ҳангоми тарҷума ба тарҷумонҳо

каме мушкилиро пеш меоранд, аз қабилӣ маҷнунбед (навъи бед), чолак (навъи арча), ашқар (навъи сафедор) ва ғайра [2-М].

5. Таҳлили мавод ба мо имкон дод собит намоем, ки дар эҷодиёти беназири шоиру нависандагони тоҷик, ки яке аз қавмҳои деринаи ориёӣ ба шумор рафта, ҳар як суннату анъанаи соҳаи боғдорӣ бо истилоҳоти гуногун номгузорӣ шуда, дар эҷодиёти беназири Абулқосим Фирдавӣ, Абдурахмони Ҷомӣ, Абуалӣ ибни Сино, Саъдии Шерозӣ, Сайиди Насафӣ бе тағйир оварда шудаанд. Инчунин, шоиру нависандагони муосир низ, аз қабилӣ Садриддин Айний, Ҷалол Иқромӣ, Мирзо Турсунзода, Лоик Шералӣ ва дигарон дар осори пурғановати хеш луғати ифодакунандаи соҳаи боғдориро хеле бамаврид истифода намудаанд.

6. Баъзе хусусиятҳои хоси вожагони соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ муайян карда шуд. Исбот карда шуд, ки аз сабаби пешаи маъмул ба ҳисоб рафтан танҳо бо калимаи “боғ” ташаққули микдори зиёди вожаҳо дар забони тоҷикӣ ба назар мерасанд. Инчунин, ҳуди вожаи боғ муродифҳои зиёдеро дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ соҳиб мебошад, аз қабилӣ *равза*, *фирдавс*, *чаман*, *бӯстон*, *гулистон* (дар забони тоҷикӣ); *der Garten*, *der Obstgarten*, *der Gemüsegarten*, *der Landschaftsgarten*, *die Grünanlage* ва ғайра (дар забони олмонӣ) [7-М].

7. Вожагони соҳаи боғдорӣ ва урфу одати он миёни ин ду ақвом – тоҷикону олмониён мавқеи махсусро ишғол намуда, дар ин бахш калимаҳое, вучуд доранд, ки бештар дар баргузориҳои маросимҳои мавсимӣ ва динӣ қорбаст гардида, тасвири забони ҷаҳони ин мардумони ориёиро нишон дода метавонанд, аз қабилӣ *der Weihnachtsbaum* (дарахти мавлуди Исои Масех), *der Wacholderbaum* (арчаи артибутӣ), *der geschmückter Baum* (арчаи ороодашуда) ва ғайра.

8. Инчунин, ошкор гардид, ки тасвири забони ҷаҳони ин ду миллат гуногун буда, калимаҳое ба мушоҳида мерасанд, ки мафҳуми онҳо барои намояндагони забони тоҷикӣ, тамоман, бегона буда, марзи маъноии онҳо аз миёни олмонизабонҳо дур намераванд, аз қабилӣ *die Adventszeit* – вақти пӯйдод, *маросими der Adventskranz* – гузоштани чамбараки идона, *der Adventskalender* – тақвими дар давраи Адвент, *der Advents* – тақвими артибутӣ, *Nikolaus-Nikola* мӯқаддас, аз ин шаҳодат медаханд [5-М].

9. Дар бунёди суннату анъанаҳои миллии мавқеи вожагони соҳаи боғдорӣ назаррас аст. Ҳангоми гузаронидани ҷашну маросимҳо истифодабарии вожаҳои истилоҳоти зиёдеро дар ифодаи номи дарахтони мевадор ва бемева ба мушоҳида гирифтём. Дар гузаронидани маросимҳои мавсими мардуми тоҷик ин гурӯҳи калимаҳо мавқеи муайяноро ишғол менамоянд. Аксарияти ин калимаву истилоҳот ҳангоми гузаронидани ҷашну маросимҳои Сада, Наврӯз, Тиргон ва Меҳргон ба мушоҳида мерасанд.

10. Ҳангоми таҳлили мавод ошкор гардид, ки номгӯи дарахтони мевадор дар таркиби луғавии забони адабии олмонӣ назар ба таркиби луғавии забони адабии тоҷик бештар ба мушоҳида мерасанд.

Инчунин, ба мушоҳида расиданд, ки дар кишвари мо ва Олмон дарахтони мевадоре парвариш меёбанд, ки намудҳои гуногуни худро доро мебошад, Ва

хан намуди онҳо бо вожагони гуногун номгузорӣ гардида, таркиби луғавии ин забонҳоро боз ҳам мукамалтар менамоянд.

Таҳлили мавод моро водор сохт, муайян созем, ки аксарияти номгӯи дарахтон дар забони тоҷикӣ дар иртибот бо амали шахс ба миён омадаанд, аз қабилӣ доводӣ, ақрамхучагӣ, сайдӣ, маҳмадраҳимӣ (номи ангур) ва ғайра.

11. Таҳлили мавод ба мо имкон дод, муайян созем, ки миёни мардуми тоҷик ва олмон боварҳои гуногун ҳастанд, ки маҳз, ифодагари тасвири забони ҷаҳони онҳо буда, дар иртибот бо калимаи “гул” пайдо шуданд, аз қабилӣ: “агар гули зардро ба шахс туҳфа кунӣ, он шахс бемор мешавад”; “агар гули зардро ба маъшуқаат туҳфа кунӣ, аз он ҷудо мешавӣ”; “агар гули банги девонаро бӯй кашӣ, девона мешавӣ”; “агар арус гулдастаре гум кунад, ё дар ҷойе фаромӯш кунад, хушбахтиро низ аз даст медиҳад”; “агар садбаргро дар беруни хона шинонад, хорҳояш аҳли ин хонаводаро аз чаҳми бад ва бадбахтиҳо нигоҳ медорад” ва ғайра [3-М].

12. Як гурӯҳи калони вожаҳои ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ аз ҳисоби калимаву истилоҳоти марбут ба давраҳои аввали рушди забони тоҷикӣ ва олмонӣ ба пайдо шудада, то айнӣ замон бо ҳамин шаклу маънӣ дар истифода қарор доранд, аз қабилӣ *сарв* (арча), *нахлбанд* (боғбон), *сиёҳгӯш* (бойчечак) ва ғайра (дар забони тоҷикӣ); *Die Palme* – нахл, *die Rote Latanpalme* – нахли сурхбарги юнонӣ, *die Chinesische Hanfpalme* – нахли бағдонаи чинӣ, *die Zwergpalme* – нахли саддамонанд, *die Spindelpalme* – нахли печида, *die Nadelpalme* – нахли сӯзанбарг, *die Honigpalmebaum* – нахли ширадор, *die Felsenpalmebaum* – нахли буттамонанд, *die Schraubenpalme* – нахли печдор, *die Bergpalme* – нахли кӯҳӣ, *die Zuckerrohrpalme* – нахли қамишмонанд, *die Yatay palme* – нахли ятайӣ, *die Dreieckspalmebaum* – нахли секунча ва ғайра (дар забони олмонӣ).

13. Калимаҳои синонимӣ дар ифодаи мафҳумҳои боғдорӣ хеле зиёд дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ ба мушоҳида расиданд. Воҳиди луғавии “гул” дар забони олмонӣ дар шакли “*die Blume*” мавриди истифода қарор дошта, синонимҳояш *Blumenstock*, *Pflanze*, *Topfblume*, *Topfpflanze*, *Zimmerblume*, *Zimmerpflanze*, *Bouquet*, *Bukett*, *Duft*, *Bierschaum*, *Schaum* ба шумор мераванд. Ин синонимҳо дар фарҳангҳо низ айнан дар ҳамин шаклу маънӣ дарҷ гардидаанд.

Калимаҳои бойчечак, гули қаслоқшинак, қарақош дар ифодаи мафҳуми вожаи “гули сиёҳгӯш” қорбаст мешавад. Калимаи қаслоқшиканак хусусияти лаҳҷавӣ дошта, воҳиди луғавии *қарақош* аз забони туркӣ ба забони мо иқтибос шудааст [4-М].

14. Дар ташаккули вожаҳои ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ мавқеи калимаҳои антонимӣ низ назаррас буда, онҳо бо ду роҳ ташаккул ёфтаанд, аз нигоҳи талаффуз бо якдигар ҳамшакл гардидани калимаҳои гуногунмаъно: *бед* (шакли гуфтугӯии феъли биёед), *бед* (дарахти бед); *ҷағелак* (чизҳои кӯҳнашуда), *ҷағелак* (шакли лаҳҷавии дарахти сӯзанбарг); *аштақ* (чизу чору), *аштақ* (зардолуи дукафони дар чор қабат болои ҳам гузошта хушконидашуда); *даравшак* (даравшак, асбоби дӯзандагӣ); *даравшак* (навъи зардолу); *косаи шароб* (зарфи шаробгирӣ); *косаи шароб* (навъи зардолу); *der*

Kiefer – чоғ, *die Kiefer* - санавбар, *der Strauss* – букет, *der Strauss* – шутурмурғ, *der Stock* - палка, *der Stock* – этаж ва ғайра[13-М].

15. Калимаҳои омонимии ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ дар лексикаи соҳаи боғдорӣ хеле зиёд ба мушоҳида мерасанд, ки бо роҳҳои гуногун ташаккул ёфтаанд. Бо роҳи калимасозӣ пайдо шудани омонимҳои ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ бештар ба мушоҳида расид, аз қабилӣ: *тирак* (сафедор) ва *тирак* (чӯбест, ки дар кушодани дари истифода мешавад), *аштақ* (зардолуи дукафони дар чор қабат болои ҳам гузошта хушконидашуда), *аштақ* (чизҳои нодаркор), *баргак* (зардолуи бедона), *баргак* (гушвор), *пашмак* (як навъ дарахти шафтолуе, ки пӯшташ серпат мебошад), *пашмак* (як навъи ҳавло), *кордӣ* (як навъ шафтолу, ки дарозруя ва гӯшташ саҳт мебошад), *кордӣ* (бемории ғургӯшак) ва ғайра[14-М].

16. Аксарияти калимаҳои ифодакунандаи номи дарахтони мевадор ва бемева сермаъноиро ифода намудаанд. Намунаи онҳо калимаи “*баҳор*” шуда метавонад, ки дар забони тоҷикӣ ва ҳам забони олмонӣ семаъноиро зоҳир намудааст. Дар забони олмонӣ ҳам ин калима дар шакли «*der Frühling*»-ро мавриди истифода қарор дошта, ба мисли забони тоҷикӣ сермаъно шудааст. Масалан: 1. ба маънои фасли сол: *Im Frühling wird es überall grün und die Natur erwacht zu neuem Leben* (Дар баҳорон ҳама ҷо сабз гашта, табиат аз нав зинда мешавад); 2. ба маънои давраи бехтарини умри инсон: *Der Frühling meines Lebens, ich verstehe nicht, wie er verging, ich weiß nur, dass ich in dieser Zeit meine Geliebte, die Liebste meines Herzens, gefunden habe.* (Баҳори умрамро нафаҳмидам, ки чӣ гуна гузашт, танҳо медонам, ки дар ин муддат маҳбубам, азизи диламро ёфтам) ва ғайра [6-М].

17. Ҳангоми таҳлили мавод собит намудем, ки соҳаи боғдорӣ на танҳо пешаи дӯстдоштаи мардуми тоҷик ва олмонӣ маҳсуб меёбад, инчунин, қори хайр ва савоб маҳсуб ёфта, дар алоқа бо ин амал калимаву истилоҳоти зиёде дар китобҳои муқаддаси Авесто, Инҷил ва Қуръон низ зикр ёфтаанд. Маълум гардид, ки дар китоби бузурги «Авесто» муқаддасии дарахтони меваю тоқ зикр ёфтаанд. Дар китоби муқаддаси «Қуръони Карим» зиёда аз 50 номгӯи растаниҳо ёдрас шудаанд. Дар китоби «Инҷил» низ истифодабарии ибораи “*равғани зайтун*” ба назар мерасад, ки тавассути калимаи “*зайтун*” ташаккул ёфтааст [8-М].

18. Ба назар расид, ки дар забони олмонӣ низ вожаҳои ифодакунандаи номи дарахтон сирф хусусияти милливу фарҳангиро зоҳир намуда, доираи интишорашон аз миёни соҳибзабонон дур рафта натавонанд. Масалан, марзи маъноии калимаҳои ифодакунандаи номгӯи арчаҳо *der Nordmantanne Fichte* (дарахти арчаи нордман), *die Blaufichte* (арчаи кабуд), *der Pazifische Edeltanne* (арчаи нукрагии укёнуси Ором), *die Serbische Fichte* (арчаи сербӣ), *die Coloradotanne* (арчаи колорадогӣ) аз байни олмонизабонҳо дур рафта наметавонанд [9-М].

19. Ҳангоми таҳлили мавод ошкор намудем, ки рангҳо дар ташаккули калимаву истилоҳоти соҳаи боғдорӣ мавқеи калонро бозида метавонанд. Мавҷудияти калимаву истилоҳоти *дарахти сабз*, *дарахти зард*; *садбарги сурх*,

садбарги гулобӣ, садбарги зард, садбарги сафед; гули зардак, гули сафедак аз ин далолат менамоянд [10-М].

20. Муайян намудем, ки гулҳо ба ғайр аз хусусияти ороишӣ доштанишон, инчунин, хусусиятҳои милливу фарҳангиро бештар зоҳир менамоянд, масалан арусро бо гул оро медиҳанд. Дар Олмон тухфа кардани гули садбарги бунафш - *violette Rose* рамзи ишқ аз нигоҳи аввал, садбарги зард - *gelbe Rosen* рамзи дӯстӣ ва садбарги сафед - *weisse Rosen* рамзи бегуноҳӣ ба шумор меравад [11-М].

Таҳқиқу таҳлили луғавӣ-маъноии вожагони соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ (дар мисоли дарахтони мевадор, бемева ва гулҳо) ба мо имкон дод исбот кунем, ки дар ҳақиқат, вожаву истилоҳоти ин бахш як қабати аз ҳама асосии вожагони забонҳои тоҷикӣ ва олмониро ташкил медиҳанд. Аз ин рӯ, омӯзиши он чун низоми яклухт аз аҳаммияти назариявӣ амалӣ орӣ нест.

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ

1. Диссертатсия ва натиҷаҳои он метавонад, дар самти забоншиносӣ, лингвокултурология, луғатшиносӣ ва таҳияи дастуру воситаҳои таълимии соҳаи забоншиносӣ ва тарҷумашиносӣ мавриди истифода қарор дода шавад.

2. Натиҷаҳои бадастомада, ҳангоми мураттаб намудани луғатҳои дузабонаи забонҳои тоҷикӣ-олмонӣ, ки бештар фарогири калимаҳои ифодакунандаи суннату анъанаҳои боғдорӣ мебошанд, метавонанд кӯмак намоянд.

3. Дарстурҳои таълимӣ оид ба забоншиносии фарҳангӣ бештар таълиф карда шуда, омӯзиши фанни забоншиносии фарҳангӣ ҳамчун фанни таълимӣ дар донишқадаву донишгоҳҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба роҳ монда шавад.

4. Натиҷаҳо, нуктаҳо ва маводди амалии диссертатсия метавонад дар чараёни таълими илмҳои забоншиносӣ, забоншиносии фарҳангӣ, луғатшиносӣ, курсу семинарҳои махсус дар факултетҳои махсус, дар факултетҳои филологии муассисаҳои таҳсилоти олии кишвар самаранок кор фармуда шавад.

5. Ба мутахассисони соҳа зарур аст, ки аз дастовардҳои илмии диссертатсия истифода бурда, таълифоти минбаъдаи худро ба роҳ монанд, ки метавонад дар пурра кардани ҷанбаҳои назариявии забони тоҷикӣ ва олмонӣ ва ҳали баъзе масъалаҳои забоншиносии фарҳангӣ мусоидат намояд.

II. ИНТИШОРОТ АЗ РҶҲИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ:

А). Мақолаҳое, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр шудаанд:

[1-М]. Қаюмова, С. Таҳлили муқоисавии номи дарахтони мевадор дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] / С. Қаюмова // Паёми Донишқадаи забонҳо. Силсилаи илмҳои филологӣ, педагогӣ, таърих. – Душанбе, 2021. – № 4 (44). – С. 56-65.

[2-М]. Абдуллоева, Г.З. Таҳлили лингвофарҳангии калимаву истилоҳоти ифодакунандаи номгӯи дарахтони бемева дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] / Г.З. Абдуллоева, С.Қ.Қаюмова // Паёми Донишқадаи

забонҳо. Силсилаи илмҳои филологӣ, педагогӣ, таърих. – Душанбе, 2022. – № 3 (47). – С. 33- 40.

- [3-М]. Қаюмова, С.Қ. Андешае чанд перомуни номгузории гулҳо дар забони тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] / С. Қаюмова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2023. – № 5 – С. 89-97.
- [4-М]. Абдуллоева, Г.З. Таҳлили лингвофарҳангии синонимҳои ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] / Г.З. Абдуллоева, С. Қаюмова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2023. – № 10 – С. 69-77.
- [5-М]. Абдуллоева, Г.З. Назаре ба калимаву истилоҳоти маросими Вайнахтен (тавлиди Исои Масох) [Матн] / Г.З. Абдуллоева, С. Қаюмова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2024. – № 2. – С. 36-44.
- [6-М]. Абдуллоева, Г.З. Ҷанбаҳои лингвокултурологии калимаи сермаъноӣ соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] / Г.З. Абдуллоева, С. Қаюмова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ, педагогӣ, таърих – Душанбе, 2024. – № 4.(56). – С. 10-19.

Б) Мақолаҳое, ки дар нашриҳои дигар ҷой гирифтаанд:

- [7-М]. Қаюмова, С.Қ. Таҳлили лингвофарҳангии растаниҳои ороишӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] / С.Қ. Қаюмова // Маводди конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Масъалаҳои муҳими забоншиносӣ, тарҷума ва методикаи таълими забонҳои хориҷӣ дар мактабҳои олӣ» Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни (11.03.2023). – Душанбе, 2023. – С. 94-97.
- [8-М]. Қаюмова, С.Қ. Сайри таърихӣ калимаи ”боғ” дар забонҳои тоҷикӣ ва немисӣ [Матн] / С.Қ. Қаюмова // Маводди конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Забони миллат - бақои миллат». Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷӣ Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода (6.10.2023). – Душанбе, 2023. – С. 115-120.
- [9-М]. Қаюмова, С.Қ. Таҳлили лингвофарҳангии истилоҳоти “ дарахт” дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] С.Қ. Қаюмова // Маводди конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Масъалаҳои тарҷума ва тарҷумашиносии тоҷик: вазъият ва дурнамо» Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷӣ Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода (28.11. 2023). – Душанбе, 2023. – С. 181-189.
- [10-М]. Қаюмова, С.Қ. Ҷанбаҳои лингвокултурологии вожагони ифодакунандаи ном ва ранги гулҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] / Қаюмова С.Қ // Маводди конференсияи байналмилалӣ илмӣ - амалӣ дар мавзӯи «Масъалаҳои муҳими забоншиносии муқоисавӣ забонҳои аврупоӣ ва омӯзиши он дар шароити муосир» Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷӣ Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода (25. 01 2024). – Душанбе, 2024. – С. 247-252.
- [11-М]. Қаюмова, С.Қ. Хусусиятҳои забоншиносии фарҳангии растаниҳои ороишӣ ва гулҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] / С.Қ. Қаюмова // Маводди конференсияи илмӣ амалӣ ҷумҳуриявӣ таҳти унвони «Забони

точикӣ дар арсаи паёмадҳои нав» Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода (5. 10. 2024).– Душанбе, 2024. – С. 280-286 с.

[12-М]. Қаюмова, С.Қ. Назаре ба омӯзиши масъалаҳои лингвокултурология (забоншиносии фарҳангӣ) // Маводди конференсияи байналмилалӣ «Масъалаҳои мубрами забоншиносӣ, тарҷумашиносӣ ва усулҳои таълими забонҳои хориҷӣ дар замони муосир». Донишгоҳи давлатии омӯзгорӣ Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ (24.-10. 2024).– Душанбе, 2024. – С. 205-208.

[13-М]. Қаюмова, С. Қ. Мавқеи антонимҳо дар лексикаи соҳаи боғдорӣ // Маводди конференсияи байналмилалӣ «Масъалаҳои мубрами тарҷумашиносӣ назария ва методҳои таҳқиқи «тарҷуманопазирӣ». Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода (24.12. 2024). – Душанбе, 2024. – С. 10-14 с.

[14-М]. Қаюмова, С.Қ. Мавқеи калимаҳои омонимии соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] /С.Қ. Қаюмова // Маводди конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Аҳамияти омӯзиши забонҳои романӣ–германӣ дар раванди ҷаҳонишавӣ ва вазъи омӯзиши онҳо дар Тоҷикистон» Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода (24.02. 2025). – Душанбе, 2025. – С. 257-262 с.

**ТАДЖИКСКИЙ МЕЖДУНАРОДНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ ТАДЖИКИСТАНА ИМЕНИ
СОТИМА УЛУГЗОДА**

На правах рукописи

УДК 809.155.0+803.0:39

ББК 81,2 (2 тадж.) +81,2 олм.

З-41

КАЮМОВА САФАРМО ДЖУМАХАНОВНА

**ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ЛЕКСИКИ
САДОВОДСТВА В ТАДЖИКСКОМ И НЕМЕЦКОМ
ЯЗЫКАХ: ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЙ АСПЕКТ (НА ПРИМЕРЕ
ПЛОДОНОСЯЩИХ, НЕПЛОДОВЫХ ДЕРЕВЬЕВ И ЦВЕТОВ)**

АВТОРЕФЕРАТ

**диссертации на соискание учёной степени кандидата
филологических наук по специальности 10.02.20. –
Сравнительно-историческое, типологическое и
сопоставительное языкознание**

ДУШАНБЕ – 2025

Диссертация выполнена на кафедре общего языкознания и теории перевода Таджикский международный университет иностранных языков Таджикистана имени Сотима Улугзода

Научный руководитель: **Абдуллоева Гулрухсор Зиёдуллоевна** - доктор филологических наук, доцент кафедры лингвистики Таджикского международного университета иностранных языков имени Сотима Улугзода

Официальные оппоненты: **Мухторов Зайниддин Мухтрович** – доктор филологических наук, ректор Сингапурского института развития менеджмента в городе Душанбе
Бобоева Мадина Маруфовна – кандидат филологических наук, старший преподаватель кафедры языков Таджикского технического университета имени академика М. С. Осими

Ведущая организация: Таджикский государственный педагогический университет имени Садриддина Айни

Защита диссертации состоится 13 сентября 2025 года, в 15:30 на заседании Диссертационного совета 6D.KOA-036 в Таджикском международном университете иностранных языков имени Сотима Улугзаде (адрес: 734019, Республика Таджикистан, город Душанбе, улица Ф. Мухаммадиева 17/6, зал Учёного совета, e-mail: laylo.hasanov@mail.ru; тел.: (+992) 904156317).

С содержанием диссертации можно ознакомиться в научной библиотеке Таджикского международного университета иностранных языков имени Сотима Улугзода и на сайте www.dbz.tj.

Автореферат разослан «___» _____ 2025 г.

Научный секретарь
диссертационного совета,
кандидат филологических наук **Хасанова Ш.Р.**

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. В рамках современной научной парадигмы в лингвистике возникло несколько междисциплинарных направлений, среди которых особое место занимает лингвокультурология. После обретения Республикой Таджикистан независимости были созданы благоприятные условия для развития таджикского языкознания и его отдельных направлений [3, с. 3].

Именно после обретения независимости исследователи стали уделять особое внимание лингвокультурологии и в таджикском языкознании поскольку знания и мышление таджиков совершенно отличаются от знаний и мышления других народов и имеют свои уникальные особенности. Таджикский и немецкий языки, являясь ключевыми маркерами культурной идентичности, демонстрируют разное генетическое происхождение и специфические траектории исторического развития. Всесторонняя интерпретация процессов формирования их лексических систем требует тщательного исследования культурно-цивилизационных основ, включая традиционные ритуальные системы и этнокультурные практики.

Как известно в конце XX века исследователи стали более глубоко и углубленно изучать язык и культуру этносов, что получило общее название «лингвокультурология». Лингвокультурология – раздел языкознания, который в первую очередь изучает и обсуждает специфику и связи между народными знаниями, культурой и языком, которые в совокупности составляют семантическое поле

Рассмотрение семантических универсалий и этноспецифических маркеров в таджикском языке в сравнении с немецким языком имеет важное научное значение в силу их общего индоевропейского (арийского) наследия и уникальных закономерностей культурно-исторической эволюции. Актуальность данного направления исследований обосновывается значительным объёмом научных публикаций в области таджикского и международного языкознания, отражающих процесс интенсивного межкультурного диалога.

Методология сопоставительного исследования должна учитывать следующие лингвокультурные параметры: национально-специфические модели языкового мировосприятия, структурно-семантические особенности, универсальные и уникальные характеристики языковых систем, культурно-исторические факторы языковой эволюции, что позволяет выявить глубинные механизмы взаимодействия языка и культуры в рамках различных этнолингвистических традиций.

Одной из центральных проблем лингвокультурологии является изучение языка в его неразрывной связи с носителем, который рассматривается как представитель определённой культуры и цивилизации, а также его сопоставление с другими языковыми системами через призму этнически обусловленного сознания и менталитета. В центре внимания оказываются не только уникальные особенности отдельных этнических

сообществ, но и универсальные закономерности, проявляющиеся в межкультурной коммуникации [13, с. 50].

Как уже отмечалось ранее, сопоставительный анализ таджикского и немецкого языков в рамках теоретической лингвокультурологии представляет собой одну из наиболее актуальных и методологически сложных задач в современном языкознании. На наш взгляд, эта проблема обусловлена интенсификацией языковых и межкультурных взаимодействий, необходимостью системного рассмотрения коммуникативных и поведенческих стратегий в рамках различных языковых сообществ, а также адекватного представления культурных ценностей, которые, будучи вербализованными в языке, составляют основу межличностного и межэтнического общения.

В этом контексте носитель языка рассматривается не только как объект лингвистического анализа, но и – если позволительно такое обобщение – как когнитивно-коммуникативный субъект, аккумулирующий систему лингвокультурных ценностей, поведенческих норм, традиций и глубинных знаний, сформированных в конкретной языковой и культурной среде. Учитывая этот факт, значимость и актуальность системного исследования садоводческой лексики в таджикском и немецком языках в лингвокультурологическом аспекте можно оценить следующим образом:

1. На сегодняшний день данная тема в таджикском языкознании всесторонне не изучена. Тщательное исследование будет способствовать решению различных вопросов, связанных с переводоведением, лингвистической теорией, лингвокультурологией и, в частности, лексикографической теорией и лексикологией.

2. После обретения Таджикистаном независимости началось возрождение национальных обычаев, традиций и обрядов таджикского народа, в том числе садоводства – области, глубоко укоренившейся в таджикской культурной идентичности. Исторически сложилось так, что в советское время многие термины садоводства были заменены русскими и европейскими заимствованиями, вытеснив исконно таджикскую терминологию. Восстановление и реинтеграция этих утраченных слов и терминов в современный лингвистический оборот даст значительный материал как для научных исследований, так и для практического применения.

3. Значительная часть лексики и терминологии таджикского и немецкого языков состоит из слов, обозначающих садоводческие понятия. Поэтому выявление и анализ этих лексических единиц, прослеживание их исторического происхождения, изучение языкового родства таджикского, немецкого и других языков, принадлежащих к индоевропейской языковой семье, остаётся актуальной и малоисследованной темой в таджикском языкознании.

4. Как уже отмечалось ранее, многочисленные садоводческие термины зафиксированы в исторических текстах, авторами которых являются

таджикские и немецкие ученые. Выделение этих лексических единиц, а также анализ их семантической и грамматической структуры путем сопоставительного изучения в различных культурно-языковых контекстах – с использованием словарей, антологий, научных публикаций и классической литературы – позволяет проследить диахронические семантические сдвиги и морфологическую эволюцию в соответствии с присущими каждому языку закономерностями развития. Этот методологический подход оказывается незаменимым для системной организации современной садоводческой терминологии как в таджикском, так и в немецком языках. Подобные научные изыскания имеют значение не только для исследователей лингвистики и лингвокультурологии, но и для носителей языка, способствуя сохранению и возрождению языкового наследия.

5. Лексика садоводства в таджикском и немецком языках состоит преимущественно из просторечных выражений из повседневной речи и общеупотребительных слов. Всестороннее исследование этих терминов – как в стандартных литературных формах, так и в различных диалектах и регистрах двух языков, включая документацию по их контекстуальному использованию, предоставляет значительный потенциал для лексического обогащения. Такой анализ может стать продуктивной основой для совершенствования нормативной таджикской и немецкой терминологии путём систематического включения в неё общих языковых единиц.

6. Стилистическая дифференциация особенно ярко проявляется в лексико-семантических пластах садоводческой лексики. Следовательно, тщательное изучение синонимических рядов, антонимических пар, омонимов, семантически дифференцированных единиц и их межъязыковых эквивалентов, которые с заметной частотой встречаются в данной лексической области, приобретает решающее значение для совершенствования стилистической точности в современной таджикской и немецкой языковой практике.

Степень изученности научной темы. Лексико-культурное изучение специализированной терминологии давно представляет собой значительную область лингвистических исследований. Наше исследование опирается на значительный объем научных работ, посвящённых изучению лингвистических, исторических, этнографических и фольклорных аспектов специализированной лексики, в частности, таджикской садоводческой терминологии. Изучение различных вопросов обычаев, традиций и нравов таджикского народа началось в конце XIX - начале XX веков русскими исследователями. Хотя эти работы носят скорее историко-этнографическую особенность, они заложили основу для изучения лингвистических аспектов данной темы.

В этот период российским исследователям представилась возможность близко познакомиться с обычаями и традициями таджикского народа, в том числе с традициями и обычаями садоводства. Именно тогда известный русский этнограф М.С. Андреев опубликовал свой фундаментальный труд

«Таджики Хуфской долины» [5, с. 251], в котором подробно рассматриваются садоводческие традиции таджиков. Эта тема оказалась настолько интересной, что в её обсуждение активно включились другие лингвисты, представив достаточно интересные исследования. Среди них статья А. Зохидова «О терминологии садоводства и виноградарства у таджиков Самарканда», в которой он рассмотрел диалектные особенности этих специализированных терминов, используемых в говоре жителей Самарканда [10, с. 99-203].

Внимание исследователей и учёных в этой области привлекла также проблема этимологии данной лексики. В 1977 году русский учёный И.М. Оранский написал статью «Существует ли этимологическая связь между русским словом «берёза» и таджикским словом «арча» [15, с. 138-140], рассмотрев происхождение этих слов.

Эта группа слов также образует особый пласт в речи таджикского народа. Примером тому может служить монография исследователя этих диалектов Р.И. Сангиновой «Лексикаи лаҳҷаи Конибодом» (Лексика Канибадамского говора), в которой отдельный раздел посвящён анализу и исследованию области садоводства [20, с. 74-81].

Как известно, при изучении данной темы в таджикском языке основное внимание уделяется диалектам и говорам, их классификация остаётся одной из наиболее актуальных проблем таджикского языкознания. Поэтому исследования в этой области ведутся преимущественно в рамках таджикской диалектологии. Примером такого подхода является работа таджикского учёного Г. Абдуллоевой, которая в своей статье «Вожаҳои марбут ба соҳаи зироаткорӣ ва боғдорӣ дар лаҳҷаи Қаратоғ» («Лексика, связанная с сельским хозяйством и садоводством в каратагском диалекте») [2, с. 80-85] рассматривает отличительные лексические особенности этих терминов в рамках конкретного регионального диалекта.

В частности, список плодовых деревьев был составлен исследователями С.Р. Хоркашовым и С. Юсуповой, отражённый в статье «Истилоҳоти марбут ба дарахтона мевадор дар шеваи ҷанубӣ ва ҷанубу шарқии забони тоҷикӣ» («Термины, связанные с плодовыми деревьями в южных и юго-восточных диалектах таджикского языка») [22, с. 57-60].

В последние годы наблюдается рост интереса учёных к лингвокультурологическому анализу таджикской лексики, в частности к изучению синонимов в сопоставляемых языках. Особое внимание уделяется садоводческой терминологии, исследователи подробно описывают синонимию в этой семантической области. Так, профессор М. Нагзибекова [14, с. 98-102] рассмотрела использование безэквивалентной лексики в русских переводах таджикских литературных произведений, выделив основные пути и способы передачи таких лексических единиц на русский язык.

В своём докторском исследовании профессор Ф. Турсунов изучил феномен безэквивалентной лексики, объединив теоретические основы

лингвокультурологии и переводоведения. В своем анализе материалов на таджикском и английском языках [21, с. 92–109] автор уделил особое внимание таджикским лексическим единицам, имеющим культурное значение. Они были определены как неэквивалентные термины, и их перевод на английский язык был рассмотрен с помощью систематической классификации стратегий и методов, используемых в процессе перевода.

В своей статье таджикский учёный Д. Шарифов [23, с. 110-113] рассматривает этнографические реалии в рамках более широкой классификации языковых явлений, уделяя особое внимание безэквивалентным лексическим единицам в таджикском языке. Значительная часть его анализа посвящена садоводческой терминологии, где он систематически выявляет и анализирует отличительные особенности каждого из этих слов.

Таджикский исследователь З. Самиев в статье «Дараҷаи омӯзиши истилоҳот ва истилоҳшиносӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ» («Степень изученности терминов и терминологии в таджикском и немецком языках» [19, с. 131-135] рассматривал специфические особенности таджикского и немецкого языков.

Лингвокультурологические аспекты этой группы слов рассматриваются в статье Г.У. Ахмедовой «Отражение национально-культурных ценностей немецкого народа» (на основе материала немецких пословиц и поговорок), где пословицы и поговорки, большинство из которых основаны на словах из области садоводства, подвергаются тщательному анализу [6, с. 121-126].

Изучение садоводческой лексики и её лингвокультурных особенностей в таджикском языкознании на основе диалектов и конкретных произведений привлекает всё большее внимание учёных. Исследователь фитонимов в диалекте Айнинского района Гулова сосредоточилась на терминологии плодовых деревьев, о чём свидетельствуют статьи «Термины, обозначающие названия плодовых деревьев в диалектах Айнинского района» [9, с. 60-71] и «Лексика, связанная с плодовыми деревьями в диалектах Айнинского района» [8, с. 229-233], а также диссертация «Обозначения плодовых деревьев в диалектах Айнинского района» [9, с. 180].

Исследовательница Г.З. Абдуллоева, специализирующаяся на бытовой лексике Гиссарской долины, рассмотрела этнолингвистические аспекты садоводческой терминологии в своей статье «Ҷанбаҳои этнолингвистии луғати соҳаи боғдорӣ дар лаҳҷаҳои водии Ҳисор» («Этнолингвистические аспекты садоводческой лексики в диалектах Гиссарской долины») [4, с. 32-37]. Её исследование было посвящено лексическим единицам, связанным с садоводством, которые сформировались на основе обычаев, традиций и нравов таджикского народа.

Труды Основателя мира и национального единства, Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона — «Таджики в зеркале истории: от арийцев до Саманидов» [17, с. 98; 18, с. 33] и «Язык

нации — сущность нации» [16, с. 5–7] — послужили ключевыми методологическими основами для настоящего исследования.

Первые историко-этнографические исследования слов, описывающих сферу садоводства в связи с обычаями и традициями таджикского народа, были проведены такими немецкими учёными, как Worresch Anton [41, с.93-98], J.Toepfer [38, с.119-120], Stanislaus Basiorek [36, с.115-120, E. Seib [35, с.145-178], Gräfe Iris Barbara, [29, с.146], Weber-Kellermen [40, с.150], Segalen Martine [34, с.17-29], Walth Richard [1990, с.283], Stoekl Ernst [37, с.153-170] Marius Reiser [32, с.451-463], Stoekl Alexander Demandt [37, с.1-18], Elena Schischkina [33, с.320] и др.

Связь исследования с программами (проектами), научными темами. Диссертация выполнена в рамках научной темы кафедры сравнительного языкознания и теории перевода Таджикского международного университета иностранных языков имени Сотима Улугзода на тему «Лексико-семантический анализ терминов садоводства в таджикском и немецком языках с точки зрения лингвокультурологии (на примере плодоносящих, бесплодных деревьев и цветов)».

ОБЩЕЕ ОПИСАНИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Целью данного исследования является лексико-семантический анализ лексики, относящейся к садоводству, в таджикском и немецком языках с точки зрения лингвокультурологии.

Задачи исследования. В соответствии с целями исследования, ориентированного на сопоставительный анализ лексики, вербализующей сферу садоводства в таджикском и немецком языках, были сформулированы следующие **исследовательские задачи**:

- систематизировать в сопоставляемых языковых системах лексические единицы и термины, относящихся к области садоводства в сопоставляемых языках;
- выявить дифференциальные признаки лексических единиц, репрезентирующих понятия и термины, связанные с садоводством, в таджикском и немецком языках;
- идентифицировать исконные лексические единицы и заимствования в области садоводческой терминологии в таджикском и немецком языках.
- определить этимологию и траектории развития лексических единиц и терминологических сочетаний в таджикском и немецком языках, относящихся к садоводству;
- исследовать лингвокультурные детерминанты лексических единиц и терминологических сочетаний в таджикском и немецком языках, вербализующих сферу садоводства;
- осуществить тематическую классификацию лексического корпуса в таджикском и немецком языках, относящегося к садоводству;
- провести анализ лексико-семантических пластов лексического корпуса, относящегося к садоводству, в таджикском и немецком языках в лингвокультурном аспекте

Объектом исследования является лексика таджикского и немецкого языков. В диссертации на конкретных примерах из таджикского и немецкого языков рассматриваются и исследуются теоретические и лингвокультурологические аспекты слов, выражающих садоводческие понятия. Источником такой информации являются двуязычные, этимологические, толковые словари, словари народных выражений, словари синонимов, омонимов и антонимов таджикско-немецкого и русско-немецкого языков. Также, в необходимых случаях, были собраны материалы из научных трудов таджикских учёных, в том числе трудов Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента страны Эмомали Рахмона, конкретные примеры из поэтических и прозаических произведений таджикских и немецких писателей, а также из священных книг Библии, Авесты и Корана.

Предметом исследования является садоводческая лексика в таджикском и немецком языках.

Теоретическую основу исследования составляют научные труды по языкознанию, лингвокультурологии, в частности, по лексике, связанной с садоводством. Принимая во внимание этот аспект работы, диссертация опирается на труды и статьи таких учёных, как Л.К. Муллагалиева, А.М. Искоз, И. Москальская, Н.А. Крупнова, Н.А. Фиргалиева, Ж.К. Конакбаева, Л.Б. Молнова, С.Р. Хоркашов, С. Юсупова, Е.В. Бабаева, Ф.К. Баротов, М.Т. Бобоева, О. Касимов, Н.Х. Маджидова, Ф.М. Турсунов, С. Матробиён, Ш. Исмоилов, Н. Гадоев, Р. Сангинова, Г.З. Абдуллоева, Г.У. Ахмедова, Г.Ф. Саадиева, Ф.Б. Орипова, Д.М. Азиззода, М. Султонзода, Ф.Х. Арабзода, Лузина Зафадухт, М.Н. Гулова и др., использовавшиеся в качестве теоретических и методологических основ.

Источниками (данными) исследования являются таджикская и немецкая лексика. Основой для написания диссертации также послужили научные труды и статьи таджикских и немецких исследователей по языкознанию и лингвокультурологии. Определённую роль в написании диссертации сыграли поэтические и прозаические произведения классиков и современных таджикских и немецких писателей.

База исследования включает три ключевых компонента: научные публикации таджикских и зарубежных исследователей, профессиональную терминологию, используемую специалистами в области садоводства, и аутентичные языковые образцы, полученные от носителей языка.

Научная новизна исследования заключается в том, что в диссертации впервые проводится комплексный анализ лингвокультурологических аспектов садоводческой лексики в таджикском и немецком языках. В исследовании представлены оригинальные идеи и концептуальные подходы к сопоставительному рассмотрению садоводческой терминологии в этих двух языках, которые ранее оставались за рамками научного исследования. Впервые в исследовании выявляются как сходства, так и различия в структуре и употреблении садоводческой лексики в соответствующих

языковых и культурных контекстах. Кроме того, в диссертации представлен системный анализ синонимических, антонимических и омонимических отношений в терминологии, характерной для области садоводства, что вносит новый эмпирический и теоретический вклад в область сопоставительной лингвистики и терминоведения.

Основные положения, выносимые на защиту:

1. Обнаружено, что, хотя тема лексики, относящейся к садоводству, в таджикском и немецком языках в некоторой степени рассматривается в статьях и научных работах таджикских и немецкоязычных учёных, изучение её лингвокультурологических аспектов осталось вне поля зрения исследователей. Определено, что поэтические и прозаические произведения таджикских и немецких поэтов и писателей содержат большое количество садоводческих терминов, что формирует прочную научную базу для сопоставительных лингвокультурных исследований.

2. Персидская, таджикская и немецкая литература показывает, что большинство слов, связанных с садоводством, связаны с культурными традициями и сезонными праздниками, такими как Навруз, Сада, Мехргон и Тиргон. Многие термины из классических текстов с тех пор стали архаизмами и историзмами, что отражает языковые изменения с течением времени. В исследовании проведена лексико-семантическая классификация садоводческой лексики таджикского и немецкого языков, выявлены как их уникальные характеристики, так и общие черты.

3. В садоводческой лексике наблюдается высокая частотность синонимичных терминов, многие из которых могут функционировать как взаимозаменяемые в зависимости от коммуникативного контекста. Такая синонимическая вариативность отражает лексическое богатство и экспрессивные возможности таджикского и немецкого языков в области садоводства.

4. В ходе исследования установлено, что в терминологии садоводства лексические категории синонимов, антонимов, омонимов и многозначных слов преимущественно обладают полисемическими характеристиками как в таджикском, так и в немецком языках. Эта тенденция особенно ярко проявляется в лексемах, обозначающих основные понятия садоводства, что свидетельствует о семантической сложности и многофункциональности терминологии в данной области. Исследование показало, что садоводческая лексика в сопоставляемых языках формировалась из двух основных источников: устных народных традиций и классических письменных текстов.

Лексика садоводства представляет собой значительный лексический пласт в словарном запасе обоих сопоставляемых языков, что подтверждается проведённым анализом.

Теоретическая значимость исследования. Настоящее исследование имеет важное теоретическое значение, поскольку его результаты способствуют углублению научного понимания как теоретических, так и лингвокультурных аспектов терминологии садоводства в таджикском и

немецком языках. Результаты исследования закладывают основу для последующих теоретических изысканий и более широких научных концепций в этой малоизученной области современной лингвистики. Особую ценность представляет тот факт, что в лексике садоводства сохранились слова, восходящие к древним этапам развития таджикского и немецкого языков. Их анализ может внести значительный вклад в решение ряда историко-грамматических проблем.

Практическая значимость исследования заключается в его вкладе в обогащение словарного состава как таджикского, так и немецкого языков. Выявление общих элементов в лексике садоводства позволит создать разнообразные синонимы и эквиваленты, что особенно ценно для разноструктурных языков. Кроме того, результаты исследования окажут существенную помощь в решении проблем перевода терминов и понятий садоводства с таджикского на немецкий язык.

Полученные выводы могут быть использованы в образовательном процессе при преподавании теории языка и лингвокультурологии в высших и средних учебных заведениях. Они также могут способствовать углублённому изучению теоретических и лингвокультурологических аспектов лексики садоводства и её влияния на развитие таджикского и немецкого литературных языков.

Степень достоверности результатов исследования. Достоверность результатов исследования, представленных в данной диссертации, обеспечивается тщательным изучением обширной научной литературы, применением строгой методологической базы, включающей как общие, так и специальные методы, а также обоснованием аргументов эмпирическими данными, полученными из обширного корпуса садоводческих терминов на таджикском и немецком языках.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Тема и содержание диссертации посвящены исследованию теоретических и лингвокультурологических аспектов лексики садоводства на материале таджикского и немецкого языков. Следовательно, диссертация соответствует научной специальности 10.02.20. - Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание.

Личный вклад соискателя учёной степени в исследование. Основные вопросы, исследуемые в диссертации, были разработаны совместно с научным руководителем. Соискатель самостоятельно провела всестороннее изучение теоретических и лингвокультурологических аспектов лексики садоводства на материале таджикского и немецкого языков, и отразила основные результаты исследования в диссертации и опубликованных статьях.

Апробация и внедрение результатов диссертации. Основное содержание диссертации было изложено и опубликовано в виде докладов и сообщений соискателя учёной степени на международных и республиканских конференциях, таких как Республиканская научно-

практическая конференция на тему «Забони милат - бақои миллат» («Язык нации – незыблемость существования нации») (Душанбе, 5 октября 2023 г.), Международная научно-практическая конференция на тему «Актуальные вопросы языкознания, перевода и методики преподавания иностранных языков в высшей школе» (Душанбе, 11 марта 2023 г.), Республиканская научно-практическая конференция на тему «Масъалаҳои тарҷума ва тарҷумашиносии тоҷик: вазъият ва дурнамо» («Проблемы таджикского перевода и переводоведения: состояние и перспективы») (Душанбе, 28 ноября 2023 г.), Международная научно-практическая конференция на тему «Масъалаҳои мубрами забоншиносии муқоисавии забонҳои аврупоӣ ва омӯзиши он дар шароити муосир» («Актуальные вопросы сравнительного языкознания европейских языков и его изучение в современных условиях») (Душанбе, 25 января 2024 г.), материалы Республиканской научно-практической конференции «Забони тоҷикӣ дар арсаи паёмҳои нав» («Таджикский язык в контексте новых вызовов») (Душанбе, 5 октября 2024 г.), международной конференции «Масъалаҳои мубрами забоншиносӣ, тарҷумашиносӣ ва усулҳои таълими забонҳои хориҷӣ дар замони муосир» («Актуальные вопросы языкознания, переводоведения и методики преподавания иностранных языков в современную эпоху») (Душанбе, 24 октября 2024 г.), «Масъалаҳои мубрами тарҷумашиносӣ назария ва методҳои таҳқиқи «тарҷуманопазирӣ»» («Актуальные вопросы переводоведения: теория и методика изучения «непереводимости»») (Душанбе, 24 декабря 2024 г.) и международной научно-практической конференции «Аҳамияти омӯзиши забонҳои романӣ – германӣ дар раванди ҷаҳонишавӣ ва вазъи омӯзиши онҳо дар Тоҷикистон» («Значение изучения романо-германских языков в процессе глобализации и состояние их изучения в Таджикистане») (Душанбе, 24 февраля 2025 г.).

Диссертация была рекомендована к защите на совместном заседании кафедр сравнительного языкознания и теории перевода и романо-германских языков Таджикского международного университета иностранных языков имени Сотима Улугзода (протокол № 7/1 о 24.02.2025).

Публикации по теме диссертации. Полученные результаты являются результатом многолетнего кропотливого труда исследователя, по теме диссертации опубликовано четырнадцать статей, в том числе шесть статей в рецензируемых журналах ВАК при Президенте Республики Таджикистан, список которых приведён в конце работы.

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из введения, трех глав, двенадцати параграфов, заключения, рекомендаций по практическому использованию результатов исследования, списка литературы, публикаций по теме диссертации и приложения. Общий объем диссертации составляет 193 страницы компьютерного набора.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

В введении обоснована актуальность темы, определена степень изученности вопроса, а также указаны цель и задачи, научная новизна исследования, его теоретическая и практическая значимость, методы и способы исследования, уточняются вопросы, выносимые на защиту.

Первая глава диссертации, **«Теоретическое изучение лексики садоводства в таджикском и немецком языках»**, состоит из четырёх разделов.

В первом разделе, **«Изучение вопросов лингвокультурологии»**, рассматриваются вопросы лингвокультурологии. Отмечается, что язык является одной из основных ценностей нации, и её развитие неразрывно связано с языком. Только язык может хранить и передавать из поколения в поколение без изменений обширную информацию о нации, её истории, обычаях, традициях, обрядах и нравах.

В этом разделе отмечается, что таджикские исследователи начали изучение вопросов лингвокультурологии, опираясь на исследования зарубежных и русских учёных. Идея немецкого учёного В. Гумбольдта о том, что «язык — это мир, расположенный между миром внешних событий и внутренним миром человека», указывала на вопросы лингвокультурологии, то есть под внешним миром этот великий учёный подразумевал то, что может беспрепятственно влиять на язык человека. Существует множество определений науки лингвокультурологии, в частности, В.В. Воробьёв пишет: «Лингвокультурология (наука об отношениях языка и культуры) как раздел языкознания прежде всего классифицирует особенности и отношения культуры и языка, которые в совокупности образуют семантическое поле» [7, с. 332].

Начиная с 2000-х годов, изучение взаимоотношений языка и культуры стало устоявшейся традицией в таджикской лингвистике, и учёные всё чаще обращаются к ключевым лингвокультурологическим проблемам. Заметный вклад в эту область вносят работы таких исследователей, как М. Нагзибекова, А. Косимов, Ф.М. Турсунов, Ж. Гулназарзода, Н. Маджидова, М.Т. Бобоева, Л. Зафардухт и др.

Изучение лингвокультурологических аспектов становится особенно актуальным в многонациональной среде, где разнообразие культурных влияний формирует уникальную языковую картину. В таких условиях лексика может варьироваться в зависимости от региона, демонстрируя различные оттенки значений и формы. Например, выражение *«ҷомаи қурбоқа»* (букв. одежда лягушки), имеющее региональные вариации *«чапони қурбоқа»* (букв. халат лягушки) и *«ҷумаи зук»* (рубашка жабы), отражает многообразие языковой картины таджикского народа. В таджикском литературном языке оно распространено в форме «плавающее водоросли, появляющееся на рисовых полях/тина».

Несмотря на активное изучение лингвокультурологии отечественными и зарубежными учёными, многие её аспекты остаются недостаточно

исследованными, что открывает перспективы для дальнейших научных изысканий.

Во втором разделе, озаглавленном **«Теоретическое изучение лексики, связанной с плодовыми деревьями»**, рассматривается влияние садоводства на формирование словарного состава языка. Отмечается, что развитие этой отрасли способствовало появлению большого количества слов и терминов, каждый из которых занимает определённое место в языковой системе и передаётся из поколения в поколение. Эта точка зрения разделяется и другими исследователями: «Язык является важнейшим элементом сохранения нации, отражая прошлое и настоящее, а также совокупность мышления и представлений народа, и считается одним из ценнейших источников наследия предков для будущих поколений» [12, с. 431].

Хотя лексика садоводства часто отражает языковую картину мира различных народов, в этой группе понятий наблюдаются и значительные общие черты. Например, таджикская пословица *«ангура хуру богаширо напурс»* (букв. ешь виноград, не спрашивай о саде) является специфичной для таджикского народа, но пословица *«ангур аз ангур ранг мегирад»* (букв. виноград от винограда цвет берёт) имеет эквиваленты в русском языке («яблоко от яблони недалеко падает») и в немецком (*«Der Apfel fällt nicht weit vom Apfelbaum»*).

В немецком языке слово *«бог»* (сад) переводится как *der Garten*, и, согласно переводу профессора И. В. Рахмановой, его синонимами являются слова *der Obstgarten* (фруктовый сад), *der Gemüsegarten* (овощной сад), *der Landschaftsgarten* (ландшафтный сад), *die Grünanlage* (зеленая зона), *die Grünfläche* (зеленая площадь), *der Lustgarten* (сад для удовольствий), *schöner Garten* (красивый сад), *schattiger Garten* (тенистый сад), *sonniger Garten* (солнечный сад), *verwilderter Garten* (заросший сад), *vernachlässigter Garten* (заброшенный сад) и т.д.

Хотя изучение слов, связанных с названиями плодовых деревьев, в полной мере реализовано зарубежными и отечественными исследователями, большинство его аспектов, в частности, рассмотрение вопросов сопоставления этой группы слов в таджикском и немецком языках с точки зрения лингвокультурологии, до сих пор оставались несколько вне досягаемости исследователей.

В третьем разделе **«Теоретическое исследование лексики, связанной с неплодовыми деревьями»** показано, что большинство садоводческих терминов возникло на ранних этапах развития языка, что нашло отражение в классических поэтических произведениях. Например, в поэзии Сайидо Насафи широко используется подобная терминология, которая может быть систематизирована по отдельным лексическим категориям.

Монография профессора О.Х. Касимова «Лексика и словообразование в «Шахнаме» Абулькасима Фирдоуси» развивает этот анализ, классифицируя лексику, связанную с деревом, на 12 тематических групп.

В разделе также освещаются культурно значимые садоводческие традиции таджиков, в том числе запрет на обрезку ветвей в период роста – практика, зафиксированная в книге «Таджики в зеркале истории: от арийцев до Саманидов» [17, с. 53].

В этом разделе также было выявлено, что слова, обозначающие названия неплодовых деревьев, несут ярко выраженный национально-культурный отпечаток и, как правило, не выходят за рамки языка носителей. Например, эквивалентом слова «чолак» является «*арчаи сабз, бурс*» (зелёная арча, можжевельник), название которого возникло из-за сходства его листьев с девичьими косами.

О садоводческой и садоводческой деятельности этого народа свидетельствует существование множества пословиц и идиом в немецком языке: *Er ist stark wie ein Baum* – быть сильным, как дерево и *Die Bäume wachsen nicht in den Himmel* – дерево не растёт в сухом месте. *Der Raupe wegen muss man den Baum nicht umlegen* — нельзя рубить дерево из-за гусеницы; *Den Baum erkennt man an den Früchten* — дерево познаётся по плодам; *Man ehrt den Baum des Schattens wegen* — дерево уважают за тень; *Je höher der Baum, je schwerer seid Fall* – чем выше дерево, тем труднее на него упасть; *Es fällt kein Baum auf einen Hieb*. — ни одно дерево не падает одним махом; *Bäume pflanzen im Frühling* – весной сажают деревья; *Es dauert zehn Jahre, einen Baum, aber hundert Jahre, einen Menschen Groszuziehen* — нужно десять лет, чтобы вырастить дерево, но сто лет, чтобы вырастить человека; Прямые деревья срубают в первую очередь [30, с. 143].

Неплодовые деревья представлены большим количеством слов и терминов, которые стали объектом изучения и исследования учёных.

Четвёртый раздел первой главы, озаглавленный «**Теоретическое изучение названий цветов в таджикском и немецком языках**», посвящён анализу взглядов исследователей на номинацию цветов в этих языках.

В разделе отмечается, что в таджикском языке слово «гул» (цветок) в большинстве случаев используется в своём прямом значении, что подтверждается многочисленными примерами в классической литературе, например:

Зи оби чашми ман гил шуд ба роҳи ишқ манзилҳо,
Надонам то чи гулҳо бишкуфад охир аз ин гилҳо.

(Хилоли) [27, с. 281].

Дословный перевод: «Слёзы мои, став глиной, устлали дорогу страсти — Кто ведает, какие цветы взойдут на этой глине?»

Также отмечается, что изучение лексики, обозначающей названия цветов, в таджикском языке ведётся преимущественно в рамках диалектов и говоров. Многие учёные рассматривают слово «гул» как концепт, определяя его роль в языковой картине мира таджиков.

В сознании таджикоязычных людей женщина/супруга ассоциируется с «гул» из-за её красоты. При оплакивании умершей жены муж говорит «гулам» (мой цветок). Эта традиция чужда немецкоязычному миру, и

семантическое поле этого слова не выходит за пределы таджикоязычного пространства.

Таджики называют «гул» (цветком) все самое лучшее, например, «гули орд» (мука высшего сорта), «гули либос» (лучшая одежда), «гули хурок» (лучшая еда) и т.д.

Изучение слов и терминов, обозначающих названия цветов, в таджикском языке проводится как таджикскими, так и немецкими исследователями.

Вторая глава диссертации, **«Тематическая классификация лексики садоводства в таджикском и немецком языках»**, посвящена классификации названий садов, фруктовых деревьев, неплодовых деревьев и цветов с точки зрения семантики. В диссертации они классифицируются следующим образом:

Первый раздел второй главы, **«Названия садов в таджикском и немецком языках»**, посвящён классификации названий садов.

В немецком языке слово «сад» выражается словом *«der Garten»*, и от него образуются такие слова, как *die Gartenanlage* (парк), *der Gartenbau* (садоводство), *die Gartengießkanne* (садовая лейка), *das Gartenhaus* (садовый домик) и т. д. [29, с. 154].

В таджикских словарях также наблюдается образование слов с различными значениями от слова «боғ» (сад). Например: «Боғ маъруф аст, ки ба арабӣ ҳадиқа гӯянд; ва киноя аз дунё ва рӯзгор ҳам ҳаст» (Сад известен, как арабское слово хадиқа; и иносказательно обозначает мир и жизнь).

Сады имеют различные характеристики, которые позволили их классифицировать следующим образом:

а) классификация садов по их назначению: промышленные сады – *der Industrie Garten*, школьные сады – *der Schulgarten*, коллекционные сады – *der Kollektion Garten* и т. д.

б) классификация садов в зависимости от типа почвы: солончаковые сады – *der Salzboden Garten*, сад на сухой почве – *der Trockenboden Garten*, сад на влажных землях – *der Nassboden Garten* и т. д.

г) наименование садов в зависимости от времени созревания плодов: зимний сад — *der Wintergarten*, весенний сад — *der Frühlingsgarten*, летний сад — *der Sommergarten* и т. д.

Редкие декоративные деревья в нашем краю завезены из-за рубежа, поэтому их названия также вошли в словарный запас таджикского языка из этих языков.

Во втором разделе второй главы **«Слова и термины, обозначающие названия фруктовых деревьев в таджикском и немецком языках»** проведены сравнительный анализ и классификация лексических единиц, относящихся к данной семантической группе, а также выявляются их специфические и общие характеристики.

а) названия сортов яблонь: яблоня Некмардони, яблоня Шакарсеб, яблоня Пахтасеб, яблоня Ниёзи и т. д.

В Германии выращиваются следующие сорта яблонь: *Renewa Apfelbaum* (яблоня Ренева), *weißer Klarapfel Apfelbaum* (белый налив) и т. д.

б) названия сортов виноградной лозы: виноградная лоза нимранг, виноградная лоза чумургонӣ, виноградная лоза зангбанд, виноградная лоза хусайни, виноградная лоза акрамхуджаги, виноградная лоза абдуллои, виноградная лоза чишми юсуф и т. д.

В таджикском языке существуют поверья, связанные со словом виноград, которые отражают многообразие их культуры. Например:

Агар одам дар хобаи ангури сабзро бинад, ўро ғаму ғусса интизор аст (Если человек видит во сне зеленый виноград, его ждут неприятности).

Агар токи ангурро шахси бефарзанд бурад, токи ангур ҳосил намеорад (Если бездетный человек срежет виноградную лозу, то винограда на ней не будет).

Агар ҳангоми вориди мурдаҳона шудан даҳонатро бо ангур ширин намой, дар он хона мурда намешавад (Если вы подсластите рот сушённым виноградом, заходя в дом мертвеца, то в этом доме никто больше никто не умрёт).

В этом разделе диссертации отмечается, что в немецком языке виноград классифицируется по его характеристикам: сорт винограда, регион происхождения, винность, масличность, кислотность, сладость и аромат. В немецком языке основными видами винограда являются:

1. названия сортов винограда по цвету: *der Weißwein* – белое вино, *der Rotwein* – красное вино, *der Roséwein* – розовое вино, *der Schaumwein* – игристое вино и т. д.

2. названия сортов винограда по вкусу: *der Likörwein* – ликёрное вино, *der dessertwein* – десертное вино, *der Süßwein* – сладкое вино и т. д.

в) названия сортов вишни: горная вишня, жёлтая вишня, Курсултон, красная вишня и т. д.

В таджикском языке существуют слова, которые берут своё начало из ранних периодов развития таджикского языка. Например, слово «олуча» (вишня) в прошлом использовалось в форме «олунч».

В немецком языке для описания вишнёвого дерева используются различные слова, например: *Kirschpflaume oder Turkenkirschebaum* — алыча или турецкая вишня, *Feuerlandkirschenbaum* — огненная вишня, *Chilenische Kirschenbaum* — чилийская вишня и т. д.

г) названия абрикосовых деревьев: *кошифӣ*, *маҳтобӣ*, *дарафшакӣ* и т. д. Большая часть этой группы слов берет своё начало с ранних этапов развития таджикского языка. Например, ученый-агроном Абунасири Хирави в своём трактате «Иршод-уз-зироъа», написанном в 1515 году, приводит сведения об абрикосах, наряду с другими растениями [5, с. 56].

В Германии популярны следующие сорта абрикосовых деревьев: *Alexandrinische schwarze Marillebaum* (александрийский черный абрикос), *Ananas Marillebaum* (ананасовый абрикос), *Frühe Rosenmarillebaum* (ранний розовый абрикос) и т. д.

д) **названия тропических деревьев:** лимонное дерево - *der Zitronenbaum*, апельсиновое дерево - *der Apfelsinenbaum*, киви - *der Kiwibaum*, банан - *der Bananenbaum*, мандариновое дерево - *der Mandarinenbaum*, ананасовое дерево - *der Ananasbaum* и т. д.

Все названия плодовых деревьев в немецком языке заканчиваются на слово *baum* (дерево) и принимают артикль мужского рода *der*. В таблице ниже перечислены некоторые из них:

Таблица 1. Отличительные признаки рода деревьев в немецком языке

Мужской род	Средний род	Женский род
Der Dattelbaum -дарахти хурмо		Die Dattel-хурмо
Die Maulbeerebaum –дарахти тут		Die Maulbeere –тут
Der Pfirsichbaum -дарахти шафтолу		

Диаграмма 1. Названия плодовых деревьев в таджикском и немецком языках

Диаграмма доказывает, что перечень фруктовых деревьев на таджикском языке составляет 168, а на немецком — 110.

В третьем разделе второй главы «Слова и термины, обозначающие названия неплодовых деревьев в таджикском и немецком языках» изучается и анализируется эта группа слов, которая по содержанию подразделяется следующим образом:

а) список хвойных деревьев: *чилбанд, чилбугум, садабурс, падабурс, бурси хорак, чинибурс, мурудбурс, удбурс арчаи сабзи баланд, арчаи сабзи паст, арчаи сиёҳдуқ, арчаи калтатой* (виды и сорта можжевельника) и т. д.

В немецком языке: *der Nordmantanne, die Fichte* - *пихта Нордмана*, *die Blaufichte* - *пихта голубая*, *die Gemeine Fichte* - *пихта обыкновенная*, *der Pazifische Edeltanne* - *серебристая тихоокеанская пихта*, *die Serbische Fichte* - *пихта сербская*, *die Coloradotanne* - *пихта колорадская*, *die Felsengebirgstanne* - *пихта горная*, *die Orientfichte* - *пихта восточная*, *die Koreatanne* - *пихта корейская* [31, с.97].

б) названия ивовых деревьев: *беди курашакл, беди ракита, беди сферики, беди моҳӣ, беди карлик, беди булата, ходабед, садабед, зарбед,*

мачнунбед // *беди мачнун, падабед, сиёҳбед, беди муваллах* (шаровидная ива, ракита (вид ивы), сферическая ива, ива «рыбий хвост», карликовая ива, ива булата (название сорта), высокая ива, ива-трехтычиночник, золотистая ива, плакучая ива, ива пепельная, черная ива, ива муваллах (название сорта)) и т. д.

В таджикском языке в этом разделе употребляется слово «*маджнунбед*», которое требует некоторых пояснений. Поскольку Маджнун в лирических произведениях наших предков — скромный и покорный человек, который всеми силами борется за своё счастье, то так в таджикском языке образно назван вид дерева ива.

В немецком языке: *die Trauerweide* — траурная ива, *die Silberweide* — серебристая ива, *die Purpurweide* — пурпурная ива, *die Japanische Drachenweide* — японская драконова ива, *die Stumpfblattrige Weide* и т. д.

в) названия чинар: *чанори таҳҷойӣ, чанори паҳнбарг, чанори майдабарг, чанори баргаи сабзи баланд, чанори баргаи сабзи сиёҳдуқ, чанори баргаи сабзи наст* (местная, широколистная, мелколистная, высокая зелёнолистная, зелёнолистная игольчатая черная, с светло-зелёными листьями) и т. д.

В немецком языке: *die Platane* - платан, *die Keps Platane* - платан капский, *die Platanus Lindeniana* - платан липовый, *die Mexikanische Platane* - платан мексиканский, *die Amerikanische Platane* - платан американский, *die Morgenlaendische Platane* - платан восточный, *die Kalifornische Platane* - платан калифорнийский, *die rzedowski Platane* - платан Жедовского, *die Arizona Platane* - платан аризонский и т. д.

г) название пальмы на таджикском и немецком языках: Пальма (нахл) — арабское слово, обозначающее дерево с крепким стволом без ветвей и крупными листьями с глубокими бороздками, также слово «пальма» в переносном смысле также обозначает значение «садовник»:

Нахлбандам вале дар бўстон,
Шоҳидам ман вале на дар Канъон.

Дословный перевод: Я посадил пальму, но в цветнике,
Я — царь, но не в Канъоне.

В разделе упоминается, что в немецком языке не плодовые деревья также делятся на роды, как и плодовые деревья. Из 102 названий не плодовых деревьев 100 — женского рода, а 2 — мужского.

Таблица 2. Классификация бесплодных деревьев по полу:

Женский род	Средний род	Мужской род
Die Fichte, die Tanne – арча		Der Nordmantannebaum - дарахти арчаи нордман
Die Blaufichte - арчаи кабуд		Der Pazifische Edeltannebaum - дарахти арчаи нукрагии укёнуси Ором,
Die Weide - дарахти бед		

Диаграмма 2. Количество неплодовых деревьев в таджикском и немецком языках

Так, перечень неплодовых деревьев на таджикском языке состоит из 42 наименований, а на немецком языке — из 102 наименований.

Четвёртый раздел второй главы называется «Слова, обозначающие названия цветов в таджикском и немецком языках» и делит слова, обозначающие названия цветов, на категории.

В данной главе доказано, что в сравниваемых языках таких слов очень много, и обилие материала привело к их следующей классификации:

а) перечень душистых цветов на таджикском языке: *гули садбарг*, *гули геран*, *гули наргис*, *гули лаванда*, *гули шаббу*, *гули тасбеҳак*, *гули барфак*, *гули ёсуман*, *гули ёқути зард*, *гули савсан*, *нозгул*, *гули бунафша*, *карнайчагул* (патунӣ), *гули нахӯдак*, *гули асираки хушбӯй*, *оташигул* (роза, герань, нарцисс, лаванда, шаббу (ночной запах), чётки, подснежник, жасмин, жёлтый рубин, лилия, мимоза, фиалка, трубчатый цветок (патуни), гороховый цветок, душистый цветок резеда, флокс) и т. д.

Отмечается, что термин *садбарг* (роза) распространён в таджикском языке в этой форме, и был так назван из-за своих многочисленных листьев, что объясняется в словаре «Чароги Хидоят» следующим образом: «Роза — это цветок, имеющий множество листьев и называемый в Индии тысячелистный». И цветок, который известен под таким названием в Индии, не был найден в речах устодов».

В стихе говорится:

Чун шуд шугуфа садбарг дигар самар набахшад,

Онро, ки зар бувад беш доду диҳиш надорад [17, с.145].

(Дословный перевод: Когда увянет роза — лист плода не принесёт,

Тому, кто золотом стал, избыток дара не нужен).

б) названия дурно пахнущих цветов на таджикском языке: *гули аморфофаллус*, *гули бузургҷусаи аристолохия*, *гули лағжандаи гигантӣ*, *гули грузи империалӣ*, *гули айхризон*, *гули лисихитон*, *гули триллиум* (цветок аморфофаллуса, цветок аристолохии гигантской, гигантский ползучий

цветок, цветок императорской, цветок аихризона, цветок лисихитона, цветок триллиума) и т. д.

в) названия цветов без запаха на таджикском языке: *гули лола, мехчагул, гули алоэ, гули колиус, гули заъфарон, гули календула, гули виолет, гули юнучқа, гули топинанбур, гули шому саҳар* (тюльпан, гвоздика, бархатцы, алоэ, колеус, шафран, календула, фиалка, люцерна, топинамбур, энотера (ночная свеча)) и др.

Также в этом подразделе номенклатура цветов по роду организована следующим образом:

Таблица 3. Классификация названий цветов по роду

Женский род	Средний род	Мужской род
Die Ackerwinde, Winde -- гули печак	Das Alpenveilchen -- бунафшаи чаманӣ	Der Baerenklau --гули чанголи хирс
Die Anemone - гули шакоик		
Die Alpenrose- садбарги даштӣ	Das Edelweiss – гули шерчангол	Der Felsphlox - гули довудӣ
die Aurikel – гули примула	Das Fleissige Lieschen – ҳасратгул	Der Ginster- – товусгул

Диаграмма 3. Названия цветов на таджикском и немецком языках

Названий цветов в немецком языке больше, чем в таджикском. Кроме того, в немецком языке названия цветов делятся на роды: согласно таблице 3, 64 названия цветов женского рода, 24 названия цветов среднего рода и 28 названий цветов мужского рода. Всего выявлено 66 названий цветов в таджикском языке и 116 названий цветов в немецком языке.

Третья глава диссертации называется «**Лексико-семантические пласты слов, выражающих сферу садоводства в таджикском и немецком языках**», в ней анализируются и исследуются синонимы, антонимы, омонимы и многозначные слова, выражающие понятия садоводства в немецком и таджикском языках.

В первом разделе третьей главы «Лингвокультурологический анализ синонимов, обозначающих сферу садоводства в таджикском и немецком языках» поднимаются вопросы синонимии слов сферы садоводства в таджикском и немецком языках.

Синонимы необходимы для ясного и недвусмысленного выражения мысли. Использование синонимов в языке не только позволяет избежать повторения слов, но и раскрывает отношение говорящего к выражаемой мысли. Некоторые синонимы употребляются парами: *азобу шиканча* (мучение и пытка), *ранчу азоб* (скорбь и горе), *заму гусса* (боль и страдание), *шоду хурам* (радость и счастье), *богу роз* (сад и леса), *бахту саодат* (счастье и благополучие) и т. д. В большинстве из них порядок слов фиксированный. Например, синонимы, употребляемые парами, не употребляются в форме роғу боғ, гуссаву ғам.

В этом разделе также отмечается, что синонимичные слова очень распространены в словах, выражающих садоводческие понятия, которые группируются следующим образом:

1. Синонимы плодовых деревьев:

В таджикском языке слова *дарахти санҷид* и *дарахти ҷигда* образуют синонимический ряд для обозначения лоха (джиды) - растения вида *Ziziphus jujuba* Mill., известного также как унаби. В диссертационном исследовании особое внимание уделено немецким словам-синонимам, обозначающим абрикосовое дерево (*Prunus armeniaca*): *die Marille*, *die Frühe Rosenmarille*, *die Grosse Frühaprikose* и другие

2. Синонимы неплодовых деревьев:

Слова *арча*, *сӯзанбарг*, *ҳамешасабз*, *чолак* и *ёлка* (арча, можжевельник, хвойное дерево, вечнозеленый, пихта и ель) могут образовывать синонимический ряд в таджикском языке.

3. Синонимы, выражающие название цветов:

В этом разделе на основе анализа установлено, что, в целом, синонимами слова «гул» (цветок) являются слова «*гунча*» и «*шукуфа*», которые несут обобщённое (универсальное) значение.

Также указано, что эквивалентом лексической единицы «гул» в немецком языке считается *die Blume*, а её синонимами являются *Blumenstock*, *Pflanze*, *Topfblume*, *Topfpflanze*, *Zimmerblume*, *Zimmerpflanze*, *Bouquet*, *Bukett*, *Duft*, *Bierschaum*, *Schaum*, которые в словарях также приводятся в данной форме.

В сравниваемых языках синонимические слова занимают значительное место.

Второй раздел третьей главы — «Антонимы, выражающие сферу садоводства в таджикском и немецком языках» — посвящён изучению антонимии слов, обозначающих садоводческие понятия.

В этом подразделе показано, что существует множество статей и докладов исследователей по лексике в области садоводства. Хотя таджикские учёные проделали большую работу в этой области, подробной информации

об антонимичных словах, выражающих понятия садоводства, нет. Возможно, главная причина в том, что лексика в области садоводства в таджикском языке изучалась и исследовалась в основном в контексте диалектов и говоров.

Отмечается, что само существование лексических единиц *весна-осень-Frühling-Herbst*; *плодовые деревья – бесплодное дерево – Fruchtbare Baum – Fruchtloser Baum*; *большое дерево – маленькое дерево – großer Baum – kleiner Baum*; *традиционный сад – интенсивный сад traditioneller Garten – intensiver Garten* в таджикском и немецком языках свидетельствует о том, что, по сути, в сфере садоводства существуют антонимичные слова.

Антонимы в данном разделе классифицируются по группам.

1. Антонимы, обозначающие плодовые деревья: вкус и цвет их плодов могут играть большую роль в возникновении антонимических пар, выражающих названия плодовых деревьев в таджикском и немецком языках, например: *дерево сладкого миндаля – der süße Mandelbaum – горький миндаль – der Bittermandelbaum*; *черный виноград – die schwarze Traube – белый виноград – die weiße Traube – виноград твердый – die harte Traube, виноград мягкий – die weiche Traube*; *яблоко быстрого приготовления – der Schnellkochapfel – сорт яблок для быстрого приготовления – der Schnellkochapfel – жёлтое яблоко – der gelbe Apfel – зелёное яблоко – der grüne Apfel*; *шелковица белая – die weiße Maulbeere – шелковица черная – die schwarze Maulbeere*; *мягкий персик – der weiche Pfirsich – мягкий персик – der weiche Pfirsich – персик твердый – der harte Pfirsich и т. д.*

2. Антонимы, обозначающие неплодовые деревья: *зарбед – die gelbe Weide – жёлтая ива – сабзбед – die grüne Weide – зелёная ива*; *беди баланд – die hohe Weide – высокая ива – беди паст – die niedrige Weide – низкая ива*; *беди хушк – die trockene Weide – сухая ива – беди тап – die nasse Weide – мокрая ива*; *чанори сабзи паст – die niedrige grüne Platane – низкий зелёный платан – чанори сабзи баланд – die hohe grüne Platane – высокий зелёный платан*; *чанори кӯҳансол – die alte Platane – старый платан – чанори ҷавон – die junge Platane – молодой платан*. В однокоренных антонимах противоположность значений показывают не одинаковые корни, а противопоставление в приставках, с помощью которых образуются антонимические пары.

3. Антонимы, обозначающие названия цветов:

Доказано, что слова «гул» и «хор» обладают антонимическими свойствами, что можно наблюдать не только в речи таджикского народа, но и в произведениях классиков:

Аз дурбоши ғайрати хубон ҳазар кунед,
Гул хорҳо ба озори андалеб [24, с. 68].

Дословный перевод:

Остерегайтесь ревности красавиц,
Ибо цветы шипами мучают соловья.

Образование антонимических терминов в области садоводства в таджикском и немецком языках происходит по разным закономерностям, что вносит существенный вклад в лексическое богатство этих языков. Примечательно, что некоторые антонимические отношения характерны для конкретных названий деревьев в таджикском языке, что приводит к отсутствию прямых немецких эквивалентов.

Третий раздел третьей главы называется **«Роль и место омонимичных слов в области садоводства в таджикском и немецком языках»**, в котором исследованы омонимы, выражающие понятия садоводства. Омонимы составляют важную часть словарного состава таджикского и немецкого языков, но, к сожалению, эта чрезвычайно важная и фундаментальная тема, имеющая не только лингвистический, но и лингвокультурологический аспект, в таджикском языкознании не исследовалась и научно не обобщена в виде отдельной диссертации, в отличие от немецкого языка. Омонимия определяется следующим образом:

1. Совпадение по форме звучания разнозначных слов: *бед* (разговорная форма глагола «приходите»), *бед* (дерево ива); *чагелак* (устаревшие вещи), *чагелак* (диалектная форма названия хвойного дерева); *косаи шароб* (сосуд для вина); *косаи шароб* (сорт абрикоса) и др. В немецком языке: *der Kiefer* – челюсть, *die Kiefer* – сосна, *der Strauss* – букет, *der Strauss* – страус и др.

2. Словообразовательные процессы также способствуют формированию омонимии в лексике, относящейся к садоводству: *аштак* (сорт абрикоса), *аштак* (ненужные вещи), *баргак* (абрикос без косточки), *баргак* (серьга), *пашмак* (сорт персика с пушистой кожурой), *пашмак* (вид халвы), *кордӣ* (сорт персика с удлинённой формой и твёрдой мякотью), *кордӣ* (свинка (болезнь)) и др.

Омонимы, выражающие понятия садоводства, играют значительную роль в таджикском и немецком языках, формируя языковую картину мира носителей этих языков.

В четвёртом разделе диссертации **«Многозначные слова в области садоводства»** эта группа слов в таджикском и немецком языках исследована и классифицирована следующим образом:

1. Многозначность понятий, связанных с садоводством:

В диссертации отмечается, что многозначность слов является одним из важных способов формирования литературного языка и его диалектов. В немецком языке, как и в таджикском, корневое слово многозначно и используется в своём прямом значении в форме *«die Wurzel»* (корень дерева), в значении «корень зуба – *die Zahnwurzel*», «математический корень – *die Wurzel*» и в значении «корень слова – *der Stamm*». Помимо этих значений, среди немцев также используется значение «корень зла – *die Wurzel des Uebels*», которое чуждо таджикскому народу и свидетельствует об отличии языковой картины мира немецкоязычных. В этом подразделе показано, что слово *«дерево»* в некоторых случаях также имеет несколько значений и может означать долгоживущее растение со стволом, ветвями и листьями,

дерево; саженец; дерево для посадки, плодовое дерево для посадки; дерево для крыши, балки, потолочные балки.

2. Многозначность слов плодовых деревьев:

В этом разделе отмечается, что часть нормативных слов в таджикском языке проявляет многозначность, значение которой становится ясным из контекста разговора. Например, слово «овак», которое в одном случае означает «родничок на голове ребёнка»: «*Овак сараш махкам нашудааст, як маротиба ба табиб нишон диҳед*» (Родничок на его голове не закрылся, покажите его врачу). А в другом случае выражает понятие «лекарственная жидкость»: «*Як овака дар дастаком шакида соз шуда рафт*» (Потёр жидкостью руки, и всё прошло) [15, с. 76].

3. Многозначность слов, относящихся к неплодовым деревьям:

В этом разделе приводится, что большинство слов и терминов, обозначающих названия неплодовых деревьев, со временем не претерпели изменений в форме и значении в таджикском языке, к которым можно отнести слово «сарв» (кипарис), которое в богатом наследии классиков в основном используется в своём прямом значении:

«Гар касе сарв шунидааст, ки рафтааст, ин аст!

Ё санавбар, ки баногӯш бараш симин аст!

На баланд аст ба сурат, ту маълум кунӣ,

Ки баланд аз назари мардуми кӯтахбин аст» [26, с.14].

(дословный перевод: Если кто-то слышал о кипарисе, который ушёл, вот он! Или сосна, у которой серебряные серьги в ушах! Не высок он с виду, ты пойми, что высок он с точки зрения близоруких людей).

4. Многозначность слов, связанных с цветами:

В данном разделе установлено, что в таджикском языке слово «гул» (цветок) обладает многозначностью, помимо основного значения, обозначая также «вид болезни» и «самое лучшее». [2, с.84].

Многозначность является общим свойством языков, обусловленным изменчивостью общества и человеческого бытия. Однако, в отличие от таджикского, большинство слов, относящихся к садоводству, в немецком языке однозначны. Это объясняется различиями в языковой картине мира у таджиков и немцев.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

На основе лексико-семантического анализа лексики, относящейся к садоводству, в таджикском и немецком языках в рамках лингвокультурологического подхода (на примере плодовых, неплодовых деревьев и цветов) можно сделать следующие выводы:

1. Лексико-семантическое исследование лексики садоводства в таджикском и немецком языках с точки зрения лингвокультурологии (на примере плодовых, неплодовых деревьев и цветов), хотя и не было проведено в полном объёме таджикскими учёными, однако, лингвокультурологические исследования других областей и групп слов в

работах лингвистов в рамках сопоставительного языкознания были успешно реализованы, что позволило достичь значительных результатов в таджикском языкознании [12-М].

2. Лингвокультурное разнообразие этносов проявляется в различиях языкового отображения мира, что обуславливает необходимость сопоставительного анализа для достижения значимых результатов. Также мы доказали, что плодовые деревья в таджикском и немецком языках обозначаются различными словами и терминами, и семантические границы большинства из них не выходят за рамки понимания носителей этих языков [1-М].

3. Садоводческая лексика в таджикском и немецком языках имеет как теоретическую, так и практическую значимость. Всестороннее определение норм литературного языка, особенно в плане стилистики, культуры речи и риторического выражения, невозможно без глубокого изучения лексики, связанной с садоводством в таджикском языке. Этот пласт лексики отражает важные аспекты национального мировоззрения, коммуникативные традиции и стилистическую вариативность.

4. Анализ названий неплодовых деревьев показал, что в немецком языке, по сравнению с таджикским, эта категория деревьев представлена большим количеством слов и терминов, что делает словарный состав немецкого языка более полным. Большинство этих слов используются как реалии и создают определённые трудности для переводчиков, например, маҷнунбед (сорт ивы), чолак (сорт арчи), ашқар (сорт тополя) и др. [2-М].

5. Анализ материала исследования показывает, что в литературном наследии таджикского народа – древнего арийского народа с богатым культурным и цивилизационным прошлым и настоящим – каждый вид традиционной садоводческой деятельности обозначался специфическими терминами. Эти термины сохранились в веках и встречаются в классических произведениях таких выдающихся деятелей, как Абулькасим Фирдоуси, Абдурахман Джами, Абу Али ибн Сина, Саади Ширази, Сайидо Насафи. В современной литературе поэты и писатели, такие как Садриддин Айни, Джалол Икромӣ, Мирзо Турсунзода, Лоик Шерали и другие, также опираются на садоводческую лексику, умело и выразительно интегрируя её в свои творческие произведения.

6. Были определены некоторые специфические особенности лексики садоводства в таджикском и немецком языках. Доказано, что в связи с распространённостью профессии, только с помощью слова «*боғ*» (сад) в таджикском языке образовалось большое количество слов. Также само слово «*боғ*» имеет множество синонимов в таджикском и немецком языках, например, *равза*, *фирдавс*, *чаман*, *бӯстон*, *гулистон* (в таджикском); *der Garten*, *der Obstgarten*, *der Gemusegarten*, *der Landschaftsgarten*, *die Grunanlage* и др. (в немецком) [7-М].

7. Лексика, обозначающая садоводство и связанные с ним традиции и обычаи, занимает особое место в культуре таджиков и немцев. В этой

области существуют слова, которые преимущественно используются в сезонных и религиозных обрядах, отражая языковую картину мира арийских народов, например, *der Weihnachtsbaum* (рождественская ель), *der Wacholderbaum* (атрибутивная ель), *der geschmückter Baum* (украшенная ель) и др.

8. Также было установлено, что языковая картина мира этих двух народов отличается, существуют слова и термины, содержание которых совершенно чуждо носителям таджикского языка, и их семантическое поле не выходит за рамки немецкоязычной культуры, свидетельствует об этом например, *die Adventszeit* (время ожидания), *der Adventskranz* (рождественский венок), *der Adventskalender* (адвент-календарь), *der Advent* (период ожидания), *Nikolaus* (святой Николай) [5-М].

9. Садоводство играет значительную роль в формировании обрядов и традиций. При проведении праздников и обрядов было обнаружено множество слов и терминов, обозначающих плодовые и неплодовые деревья, которые занимают определённое место в сезонных обрядах таджикского народа. Большинство этих слов и терминов встречаются при проведении праздников Сада, Навруз, Тиргон и Мехргон.

10. В ходе анализа материала было выявлено, что названия плодовых деревьев чаще встречаются в лексике немецкого литературного языка, чем в лексике таджикского литературного языка. Было также отмечено, что в нашей стране и Германии выращиваются плодовые деревья различных пород. И каждый из их типов назван разными словами, что ещё больше обогащает словарный запас этих языков. Анализ материала позволил нам установить, что большинство названий деревьев в таджикском языке возникло в связи с действиями человека, например, даву́ди, акрамхуджаги, саиди, махмадрахими (название винограда) и т. д.

11. Анализ материала позволил определить, что у таджиков и немцев существуют различные поверья, отражающие их языковую картину мира и возникшие в связи со словом «цветок». например: «если дать человеку жёлтый цветок, то этот человек заболеет»; «Если ты подаришь своему возлюбленному жёлтый цветок, ты расстанешься с ним/ней»; «если понюхаешь цветок дурмана, сойдёшь с ума»; «Если невеста потеряет букет или забудет его где-нибудь, она потеряет и счастье»; «Если розу посадить возле дома, то её шипы защитят семью от дурного глаза и несчастий» и т. д. [3-М].

12. Большая группа слов, обозначающих садоводство, возникла из слов и терминов, относящихся к ранним периодам развития таджикского и немецкого языков, и до сих пор используется в той же форме и значении, например, *sarv* (кипарис), *нахлбанд* (садовник), *сиёҳзӯи* (подснежник) и др. (в таджикском); *die Palme* (пальма), *die Rote Latanpalme* (красная латановая пальма), *die Chinesische Hanfpalme* (китайская конопляная пальма), *die Zwergpalme* (карликовая пальма), *die Spindelpalme* (веретенообразная пальма), *die Nadelpalme* (игольчатая пальма), *die Honigpalmebaum* (медоносная

пальма), *die Felsenpalmebaum* (скальная пальма), *die Schraubenpalme* (винтообразная пальма), *die Bergpalme* (горная пальма), *die Zuckerrohrpalme* (сахарно-тростниковая пальма), *die Yatai palme* (пальма ятай), *die Dreieckspalmebaum* (треугольная пальма) и др. (в немецком).

13. Синонимичные слова, выражающие понятия садоводства, широко представлены в таджикском и немецком языках. Лексическая единица «гул» (цветок) в немецком языке используется в форме «*die Blume*», и её синонимами являются *Blumenstock*, *Pflanze*, *Topfblume*, *Topfpflanze*, *Zimmerblume*, *Zimmerpflanze*, *Bouquet*, *Bukett*, *Duft*, *Bierschaum*, *Schaum*. Эти синонимы также представлены в словарях в данной форме и значении.

Слова «бойчечак», «гули қаслоқшинак», «қарақош» используются для выражения понятия «*гули сиёҳгӯи*» (подснежник). Слово «қаслоқшиканак» имеет диалектный характер, а лексическая единица «қарақош» заимствована из тюркского языка [4-М].

14. В формировании слов, обозначающих садоводство, значительную роль играют антонимы, которые образуются двумя способами: совпадение по форме звучания разнозначных слов: *бед* (разговорная форма глагола «приходите»), *бед* (дерево ива); *чагелак* (устаревшие вещи), *чагелак* (диалектная форма названия хвойного дерева); *аштақ* (устаревшие вещи), *аштақ* (сушёный абрикос, сложенный в четыре слоя); *даравишак* (швейный инструмент); *даравишак* (сорт абрикоса); *косаи шароб* (сосуд для вина); *косаи шароб* (сорт абрикоса); *der Kiefer* - челюсть, *die Kiefer* - сосна, *der Strauss* - букет, *der Strauss* - страус, *der Stock* - палка, *der Stock* - этаж и др. [13-М].

15. Омонимы, обозначающие садоводство, широко представлены в лексике этой области и образуются различными способами. Наиболее часто встречается образование омонимов путём словообразования, например: *тирак* (тополь) и *тирак* (скалка), *аштақ* (сушёный абрикос, сложенный в четыре слоя), *аштақ* (ненужные вещи), *баргак* (абрикос без косточки), *баргак* (серьга), *пашмак* (сорт персика с пушистой кожурой), *пашмак* (вид халвы), *кордӣ* (сорт персика с удлиненной формой и твердой мякотью), *кордӣ* (свинка (болезнь)) и др. [14-М].

16. Большинство слов, обозначающих названия плодовых и неплодовых деревьев, являются многозначными. Примером может служить слово «*баҳор*» (весна), которое многозначно как в таджикском, так и в немецком языках. В немецком языке оно используется в форме «*Frühling*» и, подобно таджикскому, имеет несколько значений. Например: 1. значение времени года: *Im Frühling wird es überall grün und die Natur erwacht zu neuem Leben* (Весной всё зеленеет, и природа пробуждается к новой жизни); 2. значение лучшего периода жизни человека: *Der Frühling meines Lebens, ich verstehe nicht, wie er verging, ich weiß nur, dass ich in dieser Zeit meine Geliebte, die Liebste meines Herzens, gefunden habe* (Весна моей жизни, я не понимаю, как она прошла, я знаю только, что в это время я нашёл свою возлюбленную) и др. [6-М].

17. Анализ материала показал, что садоводство является не только любимым занятием таджикского и немецкого народов, но и считается добрым и богоугодным делом, и, в связи с этим, многие слова и термины упоминаются в священных книгах Авеста, Библия и Коран. Было установлено, что в великой книге «Авеста» упоминается святость плодовых деревьев и виноградных лоз. В священной книге «Коран» упоминается более 50 названий растений. В книге «Библия» также встречается выражение «оливковое масло», образованное от слова «олива» [8-М].

18. Было замечено, что в немецком языке слова, обозначающие названия деревьев, также имеют ярко выраженный национальный и культурный характер, и их распространение ограничено ареалом носителей языка. Например, семантическое поле слов, обозначающих виды елей *die Nordmantanne Fichte* (ель Нордмана), *die Blaufichte* (голубая ель), *die Pazifische Edeltanne* (тихоокеанская благородная ель), *die Serbische Fichte* (сербская ель), *die Coloradotanne* (колорадская ель), ограничено немецкоязычной культурой [9-М].

19. Анализ материала показал, что цвета играют важную роль в формировании слов и терминов, относящихся к садоводству. Свидетельством тому служит наличие слов и терминов *дарахти сабз*, *дарахти зард*; *садбарги сурх*, *садбарги гулобӣ*, *садбарги зард*, *садбарги сафед*; *гули зардак*, *гули сафедак* («зелёное дерево», «жёлтое дерево»; «красная роза», «розовая роза», «жёлтая роза», «белая роза»; «жёлтый цветок», «белый цветок») свидетельствует об этом [10-М].

20. Было установлено, что цветы, помимо своей декоративной функции, также имеют ярко выраженный национальный и культурный характер. Например, невесту украшают цветами. В Германии дарение фиолетовой розы (*violette Rose*) символизирует любовь с первого взгляда, жёлтые розы (*gelbe Rosen*) - дружбу, а белые розы (*weisse Rosen*) – невинность [11-М].

Лексико-семантический анализ слов, относящихся к садоводству, в таджикском и немецком языках с точки зрения лингвокультурологии (на примере плодовых, неплодовых деревьев и цветов) позволил нам доказать, что слова и термины этой области действительно составляют важный слой лексики таджикского и немецкого языков. Поэтому их изучение как целостной системы имеет как теоретическую, так и практическую значимость.

РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ПРАКТИЧЕСКОМУ ПРИМЕНЕНИЮ РЕЗУЛЬТАТОВ ИССЛЕДОВАНИЯ

1. Результаты настоящего диссертационного исследования могут найти применение в различных областях лингвистических исследований и практики. Теоретические положения и эмпирические результаты вносят вклад в дальнейшее развитие сопоставительного языкознания, лингвокультурологии и лексикологии, могут быть использованы при

подготовке учебных курсов, учебных пособий и методических материалов в области лингвистики и переводоведения.

2. Результаты исследования имеют практическое значение для составления двуязычных таджикско-немецких словарей, особенно в разделах, посвящённых садоводческой терминологии и культурно-специфической лексике, связанной с садоводческими традициями и практиками.

3. Учитывая возрастающее значение междисциплинарных подходов в языковом образовании, целесообразно расширить разработку учебных материалов по лингвокультурологии и ввести лингвокультурологию как самостоятельную учебную дисциплину в высших учебных заведениях Республики Таджикистан.

4. Теоретические выводы и практические материалы диссертации могут быть использованы в преподавании лингвистики, лингвокультурологии, лексикографии и смежных дисциплин, в том числе на специальных семинарах, учебных курсах и в рамках учебных программ на филологических и профильных факультетах вузов.

5. Учёным и специалистам в данной области рекомендуется также использовать научные результаты данного исследования в своих дальнейших изысканиях, что может способствовать уточнению теоретических принципов и решению малоизученных вопросов в сопоставительном изучении таджикского и немецкого языков и в лингвокультурологическом анализе в целом.

I. СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

А) Научно-методические материалы:

1. Абдуллоева, Г.З. Калимаҳои сермаъно дар лаҳҷаи Қаратоғ [Матн] // Паёми Донишқадаи забонҳо. – Душанбе, 2012. – №2 (6) – С. 15-19.
2. Абдуллоева, Г.З. Лексикаи лаҳҷаи Қаратоғ [Матн] / Г. Абдуллоева. – Душанбе: Ирфон, 2017. – 190 с.
3. Абдуллоева, Г.З. Таҳлили лингвистии матн [Матн] – Душанбе: Эр-граф. – 2023 – 136 с.
4. Абдуллоева, Г.З. Чанбаҳои этнолингвистии истилоҳоти соҳаи бодорӣ дар лаҳҷаҳои водии Ҳисор [Матн] / Г.З. Абдуллоева // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2020. – №4. – С. 32-37.
5. Андреев, М.С. Таджики долины Хуф (Верховы Амударьи) [Текст] Вып. 1 // Труды АН Тадж ССР. Ин-т истории, археологии и этнографии. Т.7. / М.С. Андреев. – Сталинабад: Академии наук Таджикской ССР, 1953. – 251 с.
6. Ахмедова, Г.У. Культурных ценностей немецкого народа в пословицах и поговорках (на материале немецких пословиц и поговорок [Текст] / Г.У. Ахмедова // Вестник национального университета. – №4/3(203). Душанбе: Сино. 2016. – С. 121-126 .

7. Воробьёв, В.В. Общее в лингвострановедении и лингвокультурологии [Текст] / В.В. Воробьёв // Слово и текст в диалоге культур. Юбилейный сборник. – М., 2000. – 332 с.
8. Гулова, М.Н. Вожаҳои алоқаманд бо дарахтони дарахтони мевадор дар лаҳҷаҳои ноҳияи Айнӣ” [Матн] / М. Н. Гулова // Ахбори АМИТ(маҷаллаи илмӣ, шӯъбаи илмҳои ҷамъиятшиносӣ) – Душанбе, 2019. – № 4(261) – С. 229-231.
9. Гулова, М.Н. Калимаҳои ифодакунандаи номи дарахтони мевадор дар лаҳҷаҳои ноҳияи Айнӣ: дисс.. номзоди илмҳои филологӣ [Матн] / М.Н. Гулова. – Душанбе, 2023. – 280 с.
10. Захидов, А.О терминологии садоводство и винограводство у таджиков Самарканда [Матн] / А. Захидов// Труды САМГУ, Вып 246. – Самарканд, 1973. –С. 199- 203
11. Лузина, З. Таҳлили лексикаи урфу одат ва ҷашну маросим дар забонҳои гуногунсӯхтор: ҷанбаҳои назариявӣ ва лингвофарҳангӣ: дисс... номзоди илмҳои филологӣ [Матн] / Зафардухт Лузина. – Душанбе, 2022. – 205 с.
12. Лузина, З. Таҳлили лексикаи урфу одат ва ҷашну маросим дар забонҳои гуногунсӯхтор: ҷанбаҳои назариявӣ ва лингвофарҳангӣ: автореф... номзоди илмҳои филологӣ [Матн] / Зафардухт Лузина. – Душанбе, 2022. – 28 с.
13. Маджидова, Н.Х. Лингвокультурологический аспект обучению русскому языку в условиях формирования таджикско-русского билингвизма: дисс... канд. филол. Наук [Текст] / Н.Х. Маджидова. – Душанбе, 2011. – 179 с.
14. Нагзибекова, М. Сопоставительный анализ способов передачи таджикских реалий в русских переводах [Текст] / М.Б.Нагзибекова// Вестник Московского государственного лингвистического университета. – №1. М., 2019. – С. 98-102.
15. Оранский, И.М. Есть ли этимологическая связь между русс, берёза и тадж бурст “арча” [Текст] / И.М. Оранский // Этимология 1975. – Ежегодник Института русского языка. –Москва: Наука 1977. – С. 138-140.
16. Раҳмон, Э. Забони миллат – ҳастии миллат. Китоби дуюм [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе: Нашриёти муосир, 2020. – 432 с.
17. Раҳмон, Э. Тоҷикон дар оинаи таърих [Матн]. Китоби якум. Аз Ориён то Сомониён / Э. Раҳмон. – Душанбе: Ирфон, 1999. – 124 с. 14
18. Раҳмон, Э. Тоҷикон дар оинаи таърих. Китоби сеюм. Аз Ориён то Сомониён [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе: Ирфон, 2006. – 228 с.
19. Самиев, З. Степень изученности терминов и терминологии в таджикском и немецком языках [Текст] / З. Самиев// Вестник Национального университета. – Душанбе, 2016. – №4/2(199). – С.131-135.
20. Сангинова, Р. Лексикаи лаҳҷаи Конибодом [Текст] / Р. Сангинова. – Душанбе: Файзи Борон, 2021. – 213 с.
21. Турсунов, Ф.М. Сопоставительное исследование без эквивалентной лексики в лингвокультурном и переводческом аспектах (на материале

английского и таджикского языков): дисс... док. филол. Наук [Текст] / Ф.М. Турсунов. – Душанбе, 2016. – 358 с.

22. Хоркашов, С.Р., Юсупова С. Истилохоти марбут ба дарахтони мевадор дар шеваи чанубӣ ва чанубу шарқии забони тоҷикӣ [Матн] / С.Р. Хоркашов, С. Юсупова // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе, 2015. – №2/67. – С. 57-60.
23. Шарифов, Д.М. Реалияҳои этнографӣ дар таснифоти умумии реалияҳои забон [Матн] / Д.М. Шарифов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2019. – №5. – С. 110-115.

Б) Словари-источники:

24. Абдуқодири, Бедил. Осор. Ҷ. 3 [Матн] / Бедил Абдуқодир. – Душанбе: Адиб, 1991. – 429 с.
25. Саъдии, Шерозӣ. Саду як ғазал / Шерозӣ Саъдӣ [Матн]. – Душанбе: Ирфон, 2008. – 110 с.
26. Сирочиддин Алихони Орзу. Чароғи ҳидоят [Матн] / Орзу Алихони Сирочидди. – Душанбе: Ирфон, 1992. – 238 с.
27. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Ҷ.1 [Матн] – М.: Советская Энциклопедия, 1969. – 951 с.
28. Alexander, Demant. Der Ursprung des Weihnachtsfestes [Text] / Demant Alexander. – Köln / Weimar / Wien: Sieben Siegel. Essays zur Kulturgeschichte. Böhlau, 2005. – S. 1-18.
29. Gräfe, Iris Barbara. Zur Volkskunde der Russlanddeutschen in Argentinien Veröffentlichungen des Instituts für Volkskunde an der Universität Wien Band 4: [Text] / Iris Barbara Gräfe // Schendi, 1971. - 146 s.
30. KLUGE Etymologische Wörterbuch der Deutschen Sprache [Text]. – Auflage, /De Grüter, 2012.–1021 s.
31. Lutz, Rezhak, Chairullo Saifulloew. Wörterbuch Deutsch-Tadschikisch [Text] / Rezhak Lutz, Saifulloew Chairullo. – Dushanbe_2012, – 645 s.
32. Marius, Reiser. Wie wahr die Weihnachtsgeschichte? [Text] / Reiser Marius // Erbe und Auftrag, Benediktinische Dreimonatsschrift. Jahrgang 79, herausgegeben von der Erzabtei. – Beuron: Beuronischer Kunstverlag, – 2003. – S. 451-463.
33. Schischkina, E.M. - Fischer. Deutsche Hochzeit [Text] / E.M. – Fischer, Schischkina. – Москва: Международный союз немецкой культуры, 2008. – 320 s.
34. Segalen, Martine. Zur Entwicklung ländlicher Hochzeitsbräuche in Frankreich [Text] // Hessische Blätter für Volks- und Kulturforschung Band 13/ Martine, – Gießen: Segalen Sozialkultur der Familie., 1982. – S. 17-29.
35. Seib, E. Der Wolgadeutsche im Spiegel seines Brauchtums [Text] / E, Seib // Heimatbuch der Deutsche aus Russland 1967/1968. – Stuttgart, 1968. – S.
36. Stanislaus, Basiorek, Quellen zur Volkskunde des Ostdeutschtums [Text] Basiorek Stanislaus // Deutsche Monatshefte, Jahr 1939/40; 6 (16.) Jahrgang. – Dülmen, 1939. – S. 115-120.

37. Stökl, Ernst. Das Volkslied [Text] / Ernst, Stökl // Musikgeschichte der Russlanddeutschen/Die Musik der Deutschen im Osten Mitteleuropas. Band 5. – Dülmen: Lauman-Verlag, 1993. – S. 153-170.
38. Töpfer, J. Verlobungs und Hochzeitssitten der Wolgadeutschen [Text] / J. Töpfer // Ostdeutsche Monatshefte. Heft 12. – Dülmen, 1925. – S. 1195-1203
39. Waring, G. Deutsches Wörterbuch mit einem Lexikon der deutschen Sprachlehre [Text]. – München: Mosaik, 1991. – 1493 s.
40. Weber-Kellermann I, Die deutsche Familie. Frankfurt [Text] / I, Weber-Kellermann. – Moskva, 1975. – 150 s.
41. Worresch, Anton. Hochzeitsgebräuche aus Ober-Fröschau [Text] / Anton, Worresch // Quellen und Forschungen zur deutschen Volkskunde. Hrsg. von E.K. Bluemml. – Band V1. – Wien: Verlag Dr. Rud. Ludwig, 1908. – S. 93-98.

II. ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМЕ ДИССЕРТАЦИИ:

А). Статьи, опубликованные в рецензируемых журналах Высшей аттестационной комиссии при Президенте Республики Таджикистан:

- [1-A]. Қаюмова, С. Таҳлили муқоисавии номи дарахтони мевадор дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] / С. Қаюмова // Паёми Донишқадаи забонҳо. Силсилаи илмҳои филологӣ, педагогӣ, таърих. – Душанбе, 2021. – № 4 (44). – С. 56-65.
- [2-A]. Абдуллоева, Г.З. Таҳлили лингвофарҳангии калимаву истилоҳоти ифодакунандаи номгӯи дарахтони бемева дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] / Г.З. Абдуллоева, С.Қ.Қаюмова // Паёми Донишқадаи забонҳо. Силсилаи илмҳои филологӣ, педагогӣ, таърих. – Душанбе, 2022. – № 3 (47). – С. 33- 40.
- [3-A]. Қаюмова, С.Қ. Андешае чанд перомуни номгузории гулҳо дар забони тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] / С. Қаюмова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2023. – № 5 – С. 89-97.
- [4-A]. Абдуллоева, Г.З. Таҳлили лингвофарҳангии синонимҳои ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] / Г.З. Абдуллоева, С. Қаюмова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2023. – № 10 – С. 69-77.
- [5-A]. Абдуллоева, Г.З. Назаре ба калимаву истилоҳоти маросими Вайнахтен (тавлиди Исои Масох) [Матн] / Г.З. Абдуллоева, С. Қаюмова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2024. – № 2. – С. 36-44.
- [6-A]. Абдуллоева, Г.З. Ҷанбаҳои лингвокултуролигии калимаи сермаънои соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] / Г.З. Абдуллоева, С. Қаюмова // Паёми Донишқадаи забонҳо. Силсилаи илмҳои филологӣ, педагогӣ, таърих – Душанбе, 2024. – № 4.(56). – С. 10-19.

Б) Статьи, опубликованные в других изданиях:

- [7-A]. Қаюмова, С.Қ. Таҳлили лингвофарҳангии растаниҳои ороишӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] / С.Қ. Қаюмова // Маводди конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Масъалаҳои

мубрами забоншиносӣ, тарҷума ва методикаи таълими забонҳои хориҷӣ дар мактабҳои олии» Донишгоҳи омӯзгорӣ Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни (11.03.2023). – Душанбе, 2023. – С. 94-97.

[8-А]. Қаюмова, С.Ҷ. Сайри таърихӣ калимаи ”боғ” дар забонҳои тоҷикӣ ва немисӣ [Матн] / С.Ҷ. Қаюмова // Маводди конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи ««Забони миллат - бақои миллат». Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷӣ Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода (6.10.2023). – Душанбе, 2023. – С. 115-120.

[9-А]. Қаюмова, С.Ҷ. Таҳлили лингвофарҳангии истилоҳоти “ дарахт” дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] С.Ҷ. Қаюмова // Маводди конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Масъалаҳои тарҷума ва тарҷумашиносии тоҷик: вазъият ва дурнамо» Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷӣ Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода (28.11. 2023). – Душанбе, 2023. – С. 181-189.

[10-А]. Қаюмова, С.Ҷ. Ҷанбаҳои лингвокултурологии вожагони ифодакунандаи ном ва ранги гулҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] / Қаюмова С.Ҷ // Маводди конференсияи байналмилалӣ илмӣ - амалӣ дар мавзӯи «Масъалаҳои мубрами забоншиносии муқоисавӣ забонҳои аврупоӣ ва омӯзиши он дар шароити муосир» Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷӣ Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода (25. 01 2024). – Душанбе, 2024. – С. 247-252.

[11-А]. Қаюмова, С.Ҷ. Хусусиятҳои забоншиносии фарҳангии растаниҳои ороишӣ ва гулҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] / С.Ҷ. Қаюмова // Маводди конференсияи илмӣ амалӣ ҷумҳуриявӣ таҳти унвони «Забони тоҷикӣ дар арсаи паёмадҳои нав» Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷӣ Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода (5. 10. 2024).– Душанбе, 2024. – С. 280-286 с.

[12-А]. Қаюмова, С.Ҷ. Назаре ба омӯзиши масъалаҳои лингвокултурология (забоншиносии фарҳангӣ) // Маводди конференсияи байналмилалӣ «Масъалаҳои мубрами забоншиносӣ, тарҷумашиносӣ ва усулҳои таълими забонҳои хориҷӣ дар замони муосир». Донишгоҳи омӯзгорӣ Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни (24.-10. 2024).– Душанбе, 2024. – С. 205-208.

[13-А]. Қаюмова, С. Ҷ. Мавқеи антонимҳо дар лексикаи соҳаи боғдорӣ // Маводди конференсияи байналмилалӣ «Масъалаҳои мубрами тарҷумашиносӣ назария ва методҳои таҳқиқи «тарҷуманопазирӣ». Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷӣ Тоҷикистони ба номи Сотим Улуғзода (24.12. 2024). – Душанбе, 2024. – С. 10-14 с.

[14-А]. Қаюмова, С.Ҷ. Мавқеи калимаҳои омонимии соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] /С.Ҷ. Қаюмова // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Аҳамияти омӯзиши забонҳои романӣ – германӣ дар раванди ҷаҳонишавӣ ва вазъи омӯзиши онҳо дар Тоҷикистон» Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷӣ Тоҷикистони ба номи Сотим Улуғзода (24.02. 2025) – Душанбе, 2025. – С. 257-262 с.

АННОТАТСИЯ

ба автореферати диссертатсияи Қаюмова Сафармо Ҷумъахоновна дар мавзуи “Таҳлили луғавӣ-маъноии вожагони соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ (дар мисоли дарахтони мевадор, бемева ва гулҳо)” барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси 10.02.20. – Забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, қиёсӣ ва муқоисавӣ пешниҳод шудааст.

Калидвожаҳо: калима, истилоҳот, соҳаи боғдорӣ, дарахтони мевадор, дарахтони бемева, номгӯӣ, номгӯии гулҳо, забоншиносӣ, забоншиносии муқоисавӣ, забоншиносии фарҳангӣ, тасвири забони ҷаҳон, забони олмонӣ, забони тоҷикӣ, таҳлил, таҳқиқот.

Дар диссертатсияи мазкур таҳлили луғавӣ-маъноии вожагони соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ (дар мисоли дарахтони мевадор, бемева ва гулҳо) мавриди таҳқику баррасӣ қарор мегирад. дар он зоҳир мегардад, ки дар диссертатсия аввалин маротиба ҷанбаҳои лингвофарҳангии вожагони соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ мавриди таҳқиқи монографии илмӣ қарор гирифтанд.

Зарурати интихоби мавзуи мазкурро таваҷҷуҳи пайвастаи муаллифи рисола нисбат ба муқоисаи вожаи истилоҳоти соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ, кам омӯхта шудани онҳо дар забонҳои муқосаашаванда аз лиҳози лингвофарҳангӣ ва махсусан вожашиносии муосир ба миён овард.

Мақсади таҳқиқотро таҳлиلى луғавӣ-маъноии вожагони соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ таҳкил медиҳад.

Дар таҳқиқоти диссертатсионӣ **метод ва усулҳои** таҳлили ҷузъӣ ва табдилдиҳӣ, мушоҳида, таҷриба, методи шарҳи луғавӣ, забоншиносии фарҳангӣ ва муқоисавӣ мавриди истифода қарор гирифтаанд.

Дар диссертатсия мавод аз асарҳои илӣ, фарҳанҳои тафсирий, тарҷумавӣ, этимологӣ, асарҳои бадеӣ ва маҷаллаҳои илмӣ мавриди истифода қарор дода шудааст.

Навгониҳои илмӣ таҳқиқот аз он иборат аст, то кунин дар бобати вожагони соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ дар муқоиса рисолаи илмӣ ба вучуд наомадааст. Дар диссертатсия фикру андешаҳои тоза оид ба ҷиҳатҳои забоншиносии фарҳангии калимаву истилоҳоти соҳаи боғдорӣ баён шудаанд, ки то айни замон аз мадди назари муҳаққиқон дур мондаанд.

Аҳаммияти амалии таҳқиқот дар он аст, ки натиҷаҳои таҳқиқот метавонад дар таълими назарияи забон ва забоншиносии фарҳангӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ мавриди истифода қарор гиранд.

АННОТАЦИЯ

на автоерферат диссертации Каюмовой Сафармо Джумахоновны на тему: «Лексико-семантический анализ терминов садоводства в таджикском и немецком языках в лингвокультурологическом аспекте (на примере плодовых, неплодовых деревьев и цветов)», представленной на соискание учёной степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.20. – Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание.

Ключевые слова: слово, термин, садоводство, плодовые деревья, неплодовые деревья, названия, названия цветов, языкознание, сопоставительное языкознание, лингвокультурология, языковая картина мира, немецкий язык, таджикский язык, анализ, исследование.

В диссертации представлено лексико-семантическое исследование садоводческой терминологии в таджикском и немецком языках, проведённое через призму лингвокультурологического анализа. В центре исследования находится лексика, связанная с плодовыми, неплодовыми деревьями и цветами. Впервые в рамках диссертационного исследования рассматриваются лингвокультурные аспекты терминов садоводства в этих двух типологически и культурно различных языках.

Актуальность выбранной темы определяется устойчивым научным интересом автора к сопоставительному анализу садоводческой лексики в таджикском и немецком языках, а также ограниченностью предшествующих исследований данной тематики в лингвокультурологическом аспекте.

Основная цель исследования – провести лексико-семантический анализ терминологии садоводства в таджикском и немецком языках с акцентом на её лингвокультурные особенности и функции.

В ходе исследования использовался комплекс лингвистических **методов**, включая компонентный и трансформационный анализ, наблюдение, лингвистический эксперимент, лексическую интерпретацию, сопоставительный и лингвокультурологический подходы. Эмпирический материал состоит из данных, почерпнутых из научных публикаций, толковых, двуязычных и этимологических словарей, произведений художественной литературы, а также научной периодики.

Научная новизна диссертации заключается в том, что до настоящего времени ни одно специализированное исследование не было посвящено сопоставительному лингвокультурологическому анализу садоводческой терминологии в таджикском и немецком языках. В исследовании представлены оригинальные идеи и взгляды на культурно закреплённые лексические единицы и семантические структуры, которые ранее оставались вне поля зрения учёных.

Практическая значимость выражается в применимости результатов исследования в преподавании теоретической лингвистики, лексикологии и лингвокультурологии в высших учебных заведениях.

ABSTRACT

of the dissertation work by Kayumova Safarmo Jumakhonovna on the topic “Lexical-semantic analysis of horticultural terms in Tajik and German languages from the point of view of cultural linguistics” (on the example of fruit-bearing, fruit-free trees and flowers) “submitted for the degree of candidate of philological sciences – in the specialty 10.02.20. – Comparative, historical, typological and comparative linguistics.

Keywords: *word, terminology, horticultural, fruit-bearing, fruit-free trees, nomenclature, nomenclature of flowers, linguistics, comparative linguistics, cultural linguistics, linguistic description of the world, German language, Tajik language, analysis, research, etc.*

In this dissertation, the lexical-semantic analysis of horticultural terms in Tajik and German languages from the point of view of cultural linguistics (on the example of fruit-bearing, fruit-free trees and flowers) is investigated and discussed. In it appears that in the dissertation, for the first time, the linguistic and cultural aspects of horticultural vocabulary in Tajik and German were the subject of a scientific monographic study.

The need to choose this topic was caused by the author's constant attention to the comparison of words and terms in the field of horticulture in Tajik and German, their lack of study in the languages being compared from the point of view of linguistic and cultural studies, and especially modern lexicography. The purpose of the study is to analyze the lexical and semantic meaning of horticultural vocabulary in Tajik and German from the point of view of cultural linguistics.

In the research of the dissertation work, the methods and techniques of partial and transformational analysis, observation, experiment, the method of lexical interpretation, cultural and comparative linguistics were used. The dissertation uses materials from ancient works, explanatory, translational, etymological sources, works of art, and scientific journals.

The scientific novelty of the research is that no scientific dissertation has been published on the comparative study of horticultural vocabulary in Tajik and German. The dissertation presents new ideas and thoughts on the cultural linguistic aspects of horticultural vocabulary, which have so far remained out of the reach of researchers.

The practical significance of the research is that the results of the research can be used in teaching language theory and cultural linguistics in higher education institutions.